

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

28E JAARGANG

WOENSDAG 3 FEBRUARI 1943

No. 1411

HOOFDREDACTEUR:
M. F. J. Cool (Rotterdam).

PLAATSVERVANGEND HOOFDREDACTEUR:
H. W. Lambers (Rotterdam).

Redactie en administratie: Pieter de Hoochweg 122, R'dam-W.
Aangeteekende stukken: Bijkantoor Ruijgeplaatweg.
Telefoon Nr. 35000. Postrekening 8408.

Abonnementsprijs voor het weekblad, waarin tijdelijk is opgenomen het Economisch-Statistisch Maandbericht, franco p. p. in Nederland f 20,85* per jaar. Buitenland en koloniën f 23,— per jaar. Abonnementen kunnen met elk nummer ingaan en slechts worden beëindigd per ultimo van elk kalenderjaar. Losse nummers 50 cent. Donateurs en leden van het Nederlandsch Economisch Instituut ontvangen het weekblad gratis en genieten een reductie op de verdere publicaties. Adreswijzigingen op te geven aan de administratie.

Advertenties voorpagina f 0,28 per mm. Andere pagina's f 0,22 per mm. Plaatsing bij abonnement volgens tarief.

INHOUD:

	Blz.
De toestand op waterleidinggebied in Nederland door <i>Jr. P. A. Taselaar</i>	58
Het landbouwpeil op den Balkan door <i>L. J. M. van den Berk</i>	62
Kanaliseering van de Rhône door <i>Mr. J. Barents</i>	63
Aanteekeningen.	
De economische situatie in Denemarken gedurende 1942 door <i>J. Ph. van Ouwkerk</i>	65
De economische toestand in Zweden gedurende het laatste kwartaal van 1942	66
De economische toestand in Zwitserland gedurende het derde kwartaal van 1942	67
Boekbesprekingen.	
Dr H. F. Müller: Grundzüge der Energieabswirtschaft, bespr. door <i>J. C. Cerritsen</i>	68
Overheidsmaatregelen op economisch gebied.....	69
Statistieken.	
Stand van 's Rijks Kas — Bankstaten	69

GELD- EN KAPITAALMARKT.

De Agent van de Schatkist is nog steeds niet in de markt, maar men verwacht toch wel, dat uiterlijk in het midden van deze maand de afgifte van schatkistpapier weer zal beginnen. De 15e immers moet rond f 50 miljoen worden betaald voor lossingen van de 4 % leening 1941, terwijl inmiddels ook al weer schatkistpapier vervalt, dat vervangen zal moeten worden. Intusschen hoopen zich de liquide middelen op, en er zal heel wat papier noodig zijn om de behoeften van de markt te kunnen bevredigen. Zoolang de huidige situatie voortduurt blijft natuurlijk de vraag naar lang papier het aanbod ver overtreffen, hetgeen zich in de noteeringen duidelijk demonstreert. Naarmate men het midden van de maand nadert zal natuurlijk een zekere ontspanning intreden, omdat houders van middelmatig lang papier dan, vooruitlopend op de hervatting van de afgifte van jaarspapier, wat vlotter zullen zijn.

Op de obligatiemarkt was deze week de koersschommeling betrekkelijk gering. De nieuwe leening, die de vorige week op 99⁵/₈ gl. was gesloten, is aanvankelijk nog verder opgelopen en heeft het een oogenblik zelfs tot 99¹/₂ gebracht, maar op dien koers zijn slechts enkele stuks van eigenaar verwisseld. Sedertdien is een lichte reactie ingetreden, waardoor de koers een oogenblik tot 99³/₄ terugliep. Maar ook op dat laagste punt werden niet meer dan een paar stuks verhandeld. In elk geval was het slot van de week duidelijk lager dan de opening. Een duidelijke oorzaak van dit verloop is niet aan te wijzen. De rest van de obligatiemarkt heeft zich in groote trekken aangesloten bij de ontwikkeling van de nieuwe leening. De omzetten waren niet groot en over het algemeen is de handel geringer dan eenigen tijd geleden.

De aandelenmarkt heeft deze week weer blijk gegeven van een zeer vaste stemming, waarbij aandelen Leverbros, die de vorige week zulk een uitzonderlijke stijging vertoonden, duidelijk zijn achtergebleven. Het is logisch, dat, wanneer eenigen tijd achtereen een bepaald fonds sterk op de algemeene marktendens is vooruitgelopen, een correctiebeweging moet volgen, die, hetzij bestaat in een koersreactie van het recentelijk gestegen fonds, dan wel in een „inhalen” van die stijging door de rest van de markt. Dat laatste is in dit geval geschied. Van de hoofdfondsen was het in de eerste plaats Philips, dat den achterstand inhaalde. Maar ook de minder courante industriële waarden hebben in de verslagweek spectaculaire koersstijgingen vertoond. Aan de spits staan zoo langzamerhand aandelen Ned. Gist, die tot 525 zijn opgelopen, hetgeen vergeleken bij de koersen van een jaar geleden gesteld moet worden op 1050, omdat immers inmiddels herkapitalisatie met 100 % heeft plaats gevonden.

DE TOESTAND OP WATERLEIDINGGEBIED IN NEDERLAND.

In het bijzonder met betrekking tot het waterverbruik.

1. Inleiding.

Het is langzamerhand wel van algemeene bekendheid geworden, dat ons land op het gebied van de moderne watervoorziening, in het bijzonder op dat der drinkwatervoorziening, een vooraanstaande plaats inneemt. Nederland kan op dit punt een vergelijking met het buitenland glansrijk doorstaan. Zelfs de cijfers voor ons land alleen illustreeren dit feit al op afdoende wijze. Zoo berekende *Bloemendal*¹⁾, dat in 1937 ruim 82 % van de bevolking van Nederland in gemeenten woont, welke tot het verzorgingsgebied van waterleidingen behooren, terwijl 67,5 %, of wel 2/3 van de bevolking, in perceelen woont, die inderdaad aan een centrale drinkwaterleiding zijn aangesloten.

Destijds werd in dit blad mededeeling gedaan²⁾ van de door waterleidingbedrijven in elk der jaren 1921 tot en met 1938 afgeleverde totale hoeveelheid water, alsmede over den omvang en de geldswaarde van het gedeelte hiervan, dat voor huishoudelijke doeleinden werd gebezigd. In aansluiting hierop is het stellig wel de moeite waard den huidige toestand op waterleidinggebied eens wat nader te beschouwen. In het volgende zal daartoe eerst in korte trekken een beeld van de historische ontwikkeling van het waterleidingwezen in ons land worden gegeven. Vervolgens zal de huidige toestand in het algemeen worden besproken, terwijl tenslotte de situatie van een historisch oogpunt uit zal worden bekeken.

2. Beknopt overzicht van de historische ontwikkeling op waterleidinggebied.

Kort na het midden van de vorige eeuw, in 1853, werd te Amsterdam de eerste moderne waterleiding in ons land in gebruik genomen. In tegenstelling tot hetgeen men verwachtte zou — één der eerste waterleidingen in Europa, die van Londen, kwam onstreeks 1600 onder leiding van een Nederlandschen ingenieur, *Pieter Moorrees*, tot stand —, werd dit bedrijf door Engelschen gebouwd³⁾. In October 1868 werd door deze waterleiding te Amsterdam het duinwater reeds geleverd in ca. 10.000 woonhuizen en 150 fabrieken of fabriekmatige inrichtingen, w.o. de stations van den Rijn- en Hollandschen Spoorweg, twee gasfabrieken, suikerfabrieken, bierbrouwerijen, distilleerderijen, bleekerijen, enz. Bovendien waren nog aangesloten 88 water- en vuurverkoopers en 258 publieke en bijzondere instellingen, terwijl op 52 plaatsen in de stad tegen een gering bedrag ten behoeve van de mindergegoeden water verkrijgbaar werd gesteld. Twee jaar na de ingebruikneming van dit bedrijf kwam in Den Helder een watervoorziening gereed. Behalve aan de eigen bevolking werd daar het water ook aan de Marine, de reederijen en de Spoorwegen geleverd. Met een capaciteit van 157 teerling el⁴⁾, of 157.000 kan, per dag was deze inrichting echter een dwergbedrijf, vergeleken met het Amsterdamsche, dat toentertijd 8.000 teerling el per dag ter beschikking kon stellen⁵⁾. (In 1938 werd door de drie pompstations te Amsterdam in een gemiddeld verbruik van ca. 98.000 m³ per etmaal voorzien).

Voorloopig bleef het hier te lande bij deze twee waterleidingen. Bijna 20 jaren gingen voorbij, zonder dat deze voorbeelden navolging vonden. Intusschen werd Nederland geteisterd door een ernstige cholera-epidemie, welke in

1866 begon en tot 1867 aanhield⁶⁾. In 1866 alleen al stierven er in ons land, exclusief Noord-Brabant en Limburg, waartrent geen volledige gegevens bekend waren, 18.074 menschen aan de cholera; het jaar daarop vielen nog 1.424 personen als slachtoffer ervan. In twee jaar tijds waren er per 1.000 inwoners 6,7 overledenen aan de cholera te betreuren, een angstwekkend cijfer, als men het vergelijkt met het voor die jaren normale sterftecijfers van 24,8. (In 1938 bedroeg het algemeen sterftecijfer 8,35).

Hoe was het in die dagen met het drinkwater gesteld? Uitvoerige gegevens dienaangaande werden verzameld door de „Commissie, benoemd bij Zijner Majesteits Besluit van den 16den July 1866, No. 68, tot onderzoek van drinkwater, in verband met de verspreiding van cholera en tot aanwijzing der middelen ter voorziening in zuiver drinkwater”. Bijzonder leerrijk zijn de antwoorden van de burgemeesters van een groot aantal gemeenten op een vraag van de Commissie betreffende de soort en de kwaliteit van het drinkwater, dat door de aan hun zorgen toevertrouwde bevolking werd gebruikt. Zoo leest men omtrent 's-Gravenhage, dat de bewoners er vrij algemeen welwater, zelden regen- of slootwater gebruikten. Het welwater was in het midden der stad, op het hooge gedeelte (zandgrond), zeer goed van smaak en helder; de helderheid nam af naarmate men het nieuwe gedeelte der stad naderde, terwijl in het gedeelte waar veengrond was, nl. in den Benoordenhoutschen Polder, Veenpolder, Kleine Veentje en Noord- en Zuidpolder, het water veela! troebel of geel en stinkende was. In Gouda werd meestal rivierwater, zelden wel- of regenwater gebruikt. De riolen kwamen in de stadsgrachten uit, waarin zich ook het vuile water van enkele fabrieken ontlastte. Door de geregelde verversching, waardoor het water stroomend kon worden gehouden, was het toch vrij goed. Het bleef echter troebel en verwekte bij vreemdelingen diarrhee. De meeste inwoners lieten het bezinken of filtreerden het, waarna het smakeloos, helder en reukloos werd.

Bij deze twee voorbeelden wilden we het laten; opgemerkt zij nog slechts, dat het drinkwater er in deze gemeenten, in vergelijking met dat in de andere plaatsen, waartrent gegevens ter beschikking stonden, nog vrij goed afkwam. In haar rapport concludeert genoemde Staatscommissie dan ook, dat, in het algemeen gesproken, het drinkwater in Nederland slecht was. Zij wees er verder nog op, dat ons land, behalve over regen-, duin- en welwater, ook in zijn rivieren, meren en vaarten een onuitputtelijke bron van water bezat, waaruit fabriekmatig volkomen goed drinkwater zou zijn te bereiden⁷⁾. Het was niet haar overtuiging, dat door een goede drinkwatervoorziening een epidemie als de onderhavige had kunnen worden afgewend; met nadruk meende zij er echter op te moeten wijzen, dat drinkwater één der wegen is, waarlangs datgene, wat cholera teweeg brengt, in den mensch kan worden opgenomen.

Uit tabel 1 en figuur 1 blijkt duidelijk, dat haar adviezen niet in den wind werden geslagen, al zal in vele gemeenten de epidemie ook wel op directe wijze de gemoederen hebben wakker geschud. Van nu af aan gaan er geen 5 jaar voorbij, of in één of meer gemeenten werd een drinkwaterleiding gesticht, aanvankelijk alleen in den vorm van een bedrijf met eigen waterwinning, na 1885 ook als distributiebedrijf, dat is een bedrijf, dat het water engros van één of meer der eerstgenoemde inrichtingen betreft om het daarna en detail aan consumenten door te leveren. In 1874 kwamen in 's-Gravenhage en Rotterdam de waterleidingen gereed. Geleidelijk ging men ook in de middelgrote en kleine steden tot den bouw ervan over, hetzij in den vorm van gemeentelijke inrichtingen, hetzij als particuliere ondernemingen. Zelfs op het platteland vond het voorbeeld navolging. Zoo volgden Leiden en Nijmegen in 1878 en 1879 en waren vóór 1885 reeds de inwoners van Gro-

⁶⁾ Ook in de jaren 1848/1849 woedde de cholera hevig. Voorts was ook in de jaren 1832, 1833 en 1853 t/m 1859 de sterfte aan deze ziekte grooter dan bijv. in 1867.

⁷⁾ Rapport, blz. 92.

¹⁾ Dr. W. H. Bloemendal: „Waterleidingstarieven uit een oogpunt van volksgezondheid”, „De Ingenieur” 1939, No. 12, blz. G. 17 e. v.

²⁾ Redactie „Economisch-Statistisch Maandbericht”: „Het verbruik van gas, water en electriciteit in Nederland”, „E.-S. B.” van 9 October 1940, blz. 620 e. v.

³⁾ G. J. Teppema: „De waterleidingen en de Nederlandsche industrie”, „Drinkwatervoorziening in Nederland, 1913—1938”, Gedenkboek. Den Haag 1938.

⁴⁾ 1 teerling el = 1 m³; 1 kan = 1 liter.

⁵⁾ „Rapport aan den Koning, van de Commissie, benoemd bij Zijner Majesteits Besluit van den 16den July 1866, No. 68”, blz. 90.

ningen, Dordrecht, Utrecht, Gouda en Vlissingen in de mogelijkheid gesteld om aan een plaatselijk bedrijf aan te sluiten. In de dorpen Sliedrecht en Oud-Beijerland kwam in 1887 resp. 1888 een waterleiding tot stand, resp. het 20ste en 26ste bedrijf hier te lande.

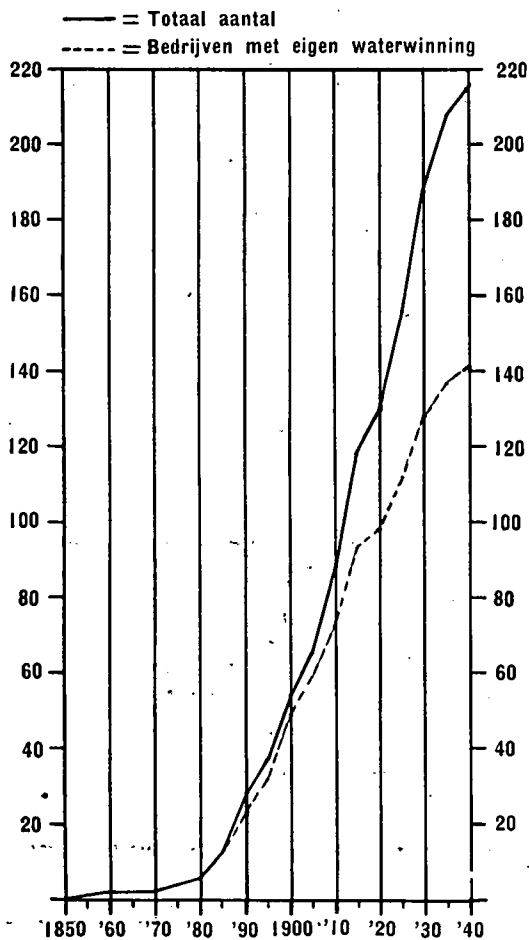
Tabel 1. De groei van het aantal waterleidingbedrijven in de afge-loopen 90 jaren.

jaren	aantal bedrijven	
	bijgekomen	in totaal aanwezig
1851—1855	1 (1)	1 (1)
56—60	1 (1)	2 (2)
61—65	0 (0)	2 (2)
66—70	0 (0)	2 (2)
71—75	2 (2)	4 (4)
76—80	2 (2)	6 (6)
81—85	7 (7)	13 (13)
86—90	13 (10)	26 (23)
91—95	11 (9)	37 (32)
96—1900	17 (17)	54 (49)
1901—05	11 (10)	65 (59)
06—10	23 (14)	88 (73)
11—15	30 (20)	118 (93)
16—20	11 (5)	129 (98)
21—25	27 (14)	156 (112)
26—30	32 (16)	188 (128)
31—35	20 (9)	208 (137)
36—40	7 (4)	215 (141)

De tusschen () geplaatste getallen hebben betrekking op de bedrijven met eigen waterwinning.

Nederland begon zijn achterstand in te halen en die was waarlijk niet gering, als men bedenkt, dat omstreeks 1866, toen hier nog maar 2 bedrijven functioneerden, in Engeland, behalve de 8 waterleidingen, welke in de behoefte van de stad Londen voorzagen, reeds 76 plaatsen over een eigen inrichting beschikten. Ook andere landen, als Duitschland, Frankrijk en de Vereenigde Staten, waren ons op dit punt al ver vooruit.

Figuur 1. Aantal waterleidingbedrijven aanwezig aan het einde van elke 5 jaarlijksche periode.

Aan het einde van het jaar 1900 waren er in Nederland reeds 55 bedrijven, waaronder 5 distributiebedrijven. Tezamen voorzagen zij ongeveer 100 gemeenten of deelen van gemeenten van water. Bleef de leverantie per bedrijf in hoofdzaak tot één gemeente beperkt, van sommige waterleidingen reikte het concessiegebied al over verschillende gemeentengrenzen heen; zoo leverden Leiden, Utrecht, Zaandam, Delft en Zwolle het water zelfs in drie of meer gemeenten. In den loop der 20ste eeuw wordt dit nog sterker. Streekwaterleidingen komen tot stand, hetzij als provinciaal waterleidingbedrijf, zooals in Noord-Holland (het eenige provinciale bedrijf in ons land), hetzij als intercommunaal bedrijf (exploitatie door en voor rekening van eenige gemeenten) of particulier bedrijf, het laatste dan meestal in den vorm' eener naamlooze vennootschap. Bij de groep intercommunale bedrijven kunnen we nog twee types onderscheiden, nl. de bedrijven met een publiek-rechtelijken beheersvorm, gebaseerd op enkele speciale artikelen in de Gemeentewet (voorbeeld: Lek en IJssel, gesticht door een combinatie van eenige gemeenten in de Krimpenerwaard; 1917) en die met een privaatrechtelijken beheersvorm, zij het als naamlooze vennootschap (N.V. Intercommunale Waterleiding Gebied Leeuwarden, 1925; N.V. Waterleidingmaatschappij Overijssel, 1932), als stichting (Drinkwaterleiding Noord-West Utrecht, 1927; De Kilwaterleiding, 1928) of gebaseerd op een of andere overeenkomst. Als voorbeeld van een particulier bedrijf met betrekkelijk groot voorzieningsgebied kan de N.V. Utrechtsche Waterleiding Maatschappij (1883) worden genoemd.

De Overheid bevorderde het totstandkomen van deze groote bedrijven ten zeerste, aangezien het alleen op deze wijze mogelijk werd een zoo groot mogelijk deel van de bevolking van water te voorzien. Zoo verklaarde ze zich bereid tot steunverlening bij het voorbereidend onderzoek van het totstandkomen van waterleidingen, terwijl het Rijk door middel van den zg. „4½ % wet” van 1919 aan provinciën en gemeenten tegen een rente van 4½ % voorschotten kon verstrekken, indien het daartoe termen aanwezig achtte. Deze gelden zijn uitsluitend bedoeld om te voorzien in oprichtings- en reservekapitaal. In de derde plaats kan door het Rijk bij de wet nog een zgn. risicogarantie aan op te richten bedrijven worden verleend, ten einde de bezwaren, welke een in de toekomst niet juist gebleken rentabiliteitsberekening zou kunnen opleveren, uit den weg te nemen. Het spreekt wel vanzelf, dat één en ander ook de medezeggenschap van het Rijk bij de exploitatie met zich brengt.

Tenslotte willen we hier niet onvermeld laten, dat de totstandkoming van een waterleidingwet, waaraan al sedert jaren behoefte bestaat, vermoedelijk niet zoo lang meer op zich zal laten wachten. De Centrale Commissie voor Drinkwatervoorziening houdt zich thans bezig met een algemeene Concessieregeling voor de Drinkwatervoorziening.

Een belangrijk hulpmiddel werden voorts de provinciale waterleidingverordeningen, welke voorschrijven, dat de stichting van nieuwe, resp. de uitbreiding van bestaande bedrijven door het Provinciaal Bestuur moet worden goedgekeurd. Zoodoende kon er tegen worden gewaakt, dat een aantal onrendabele gebieden zou overblijven, welke, indien ze maar waren opgenomen geweest in een juist opgezet grooter plan, toch nog op technisch-economisch verantwoorde wijze van water hadden kunnen worden voorzien. Intusschen noodzaakte de wereldoorlog 1914—1918 tot het voorloopig staken van den bouw. Daarna gaat het echter weer in een snel tempo voorwaarts, totdat omstreeks 1930 een verzadigingspunt bereikt schijnt. De tabel en de grafiek toonen dit wel zeer duidelijk aan. Hier begint zich het feit te demonstreeren, dat waterleidingbouw niet alleen een sociaal vraagstuk, maar ook een technisch-economisch probleem is, waarbij tijd en geld een belangrijke rol spelen⁸⁾. Het jongste jaarverslag (1941) van den Directeur

⁸⁾ Zie ook: W. F. J. M. Krul: „Drinkwatervoorziening van Nederland nu en straks”, Prae-advies Gezondheidscongres 1928.

van het Rijksinstituut voor Drinkwatervoorziening vermeldt intusschen, dat de Departementen van Sociale Zaken, van Financiën en van Binnenlandsche Zaken in beginsel besloten hebben om in de komende jaren een bedrag tot een totaal van 80 miljoen gulden tegen een rente van $1\frac{1}{2}$ % beschikbaar te stellen voor den aanleg van waterleidingen in onrendabele gebieden⁹⁾. Blijkens nadere mededeeling zou het zelfs mogelijk zijn om zoodoende 90 pCt. van de bevolking van ons land aan een waterleiding aan te sluiten.

Volgens een raming van *Mr. D. Simons* was op het eind van 1936 in particuliere waterleidingen een bedrag van ruim 10 miljoen gulden belegd¹⁰⁾. Dezelfde schrijver becijfert, dat per 1 Januari 1935 door gemeenten ten behoeve van hare waterleidingen een schuld van ruim 71 miljoen gulden was aangegaan, terwijl het in streekwaterleidingen gestoken kapitaal per einde 1936 al de 70 miljoen gulden naderde. Met de investering van deze enorme bedragen werd echter bereikt, dat thans praktisch overal goed en zuiver drinkwater is te verkrijgen en, wat van minstens even groote, zoo niet van grootere beteekenis is, dat de volksgezondheid er op directe, zoowel als op indirecte wijze ten zeerste door werd bevorderd. Ter illustratie van het laatste zij volstaan met op te merken, dat cholera in ons land niet meer voorkomt en typhus nog slechts zelden optreedt.

3. Beschrijving van den huidigen toestand op waterleidinggebied.

Per 31 December 1939 telde¹¹⁾ ons land in totaal 215 waterleidingbedrijven, waarbij:

⁹⁾ „Verslagen en Mededeelingen betreffende de Volksgezondheid 1942”, nos. 9 en 10, blz. 516 en 570.

¹⁰⁾ *Mr. D. Simons*: „Rentabiliteit en belegging”, „Drinkwatervoorziening in Nederland, 1913—1938”. Gedenkboek. Den Haag 1938.

¹¹⁾ „Statistisch overzicht der waterleidingen in Nederland over het jaar 1939”.

139 bedrijven met eigen waterwinning,

74 bedrijven zonder eigen waterwinning, zgn. distributiebedrijven,

2 bedrijven van gemengd karakter: zoowel eigen waterwinning als exploitatie van een distributiebedrijf.

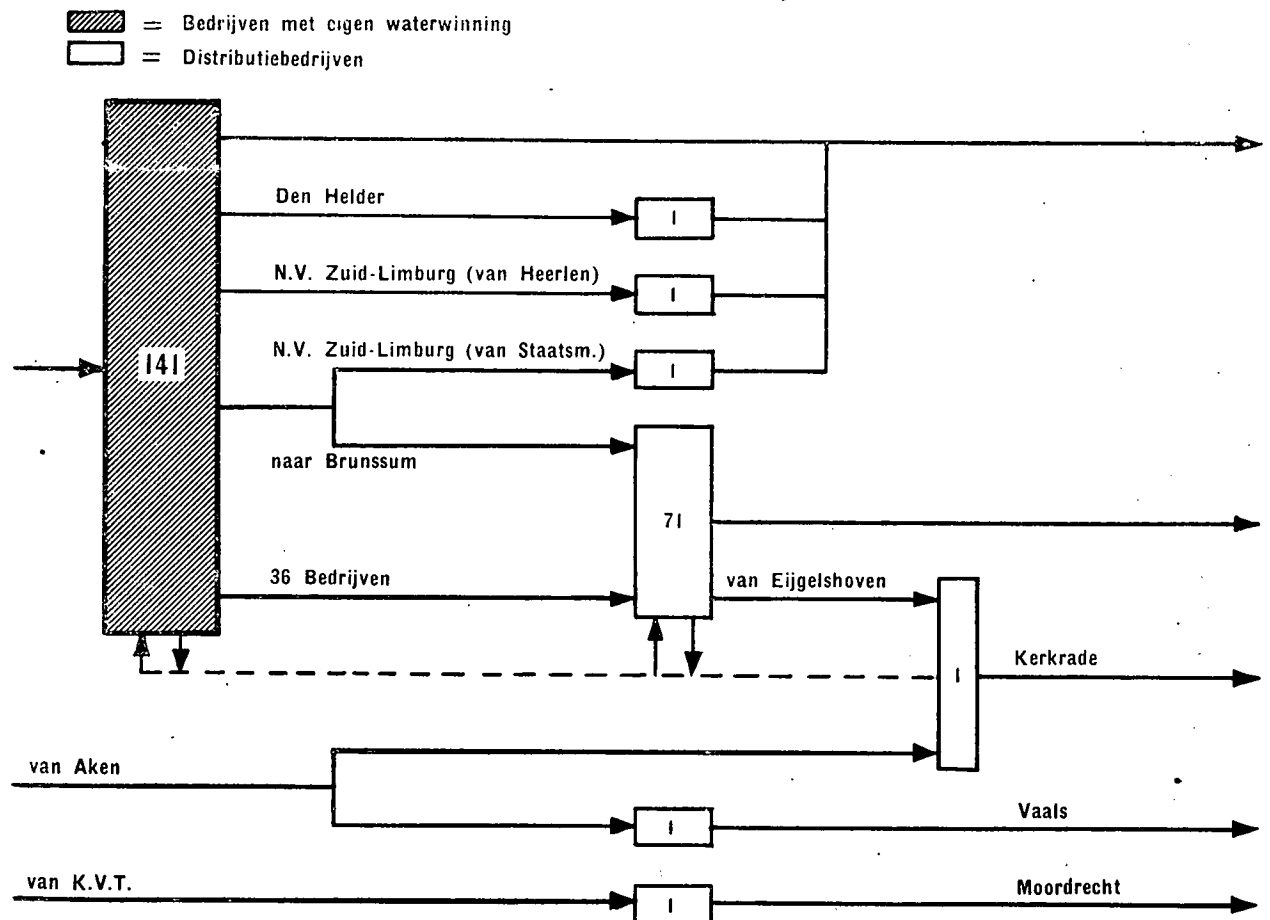
Tot laatstgenoemd tweetal behooren het bedrijf te Den Helder, dat behalve eigen gewonnen water ook nog water levert, dat betrokken wordt van het Provinciaal Waterleidingbedrijf van Noord-Holland (P.W.N.), en het bedrijf van de N.V. Waterleidingmaatschappij voor Zuid-Limburg, gevestigd te Heerlen, dat, behalve eigen opgepompt water, ook nog water, afkomstig van het waterleidingbedrijf der gemeente Heerlen alsmede van de Staatsmijnen, aflevert.

Met betrekking tot de eerstgenoemde 139 bedrijven valt nog op te merken, dat het P.W.N. als één bedrijf werd gerekend, ofschoon het uit drie afdelingen bestaat (Noord, Midden en Zuid), ieder met eigen inrichtingen voor waterwinning.

Van de 74 distributiebedrijven ontvangt één bedrijf, t.w. Moordrecht, het water van een nabijgelegen fabriekscomplex, de Kon. Ver. Tapijtfabrieken (K.V.T.) te Moordrecht. Een ander bedrijf, dat te Vaals, betreft het water van het „Wasserwerk des Landeskreises Aachen” (ingevoerd water!), terwijl een derde waterleiding, die van de gemeente Kerkrade, water, zoowel afkomstig van genoemd „Wasserwerk” als dat van één der overige 71 distributiebedrijven, t.w. van dat der gemeente Eijgelshoven, distribueert.

In totaal ontvangen dus 72 distributiebedrijven (incl. het bedrijf te Kerkrade) water van één of meer der 139 bedrijven met eigen waterwinning zonder meér, of van de 2 gemengde bedrijven, d.w.z. van een deel der 141 bedrijven, welke over een eigen waterwinning beschikken. En wel blijken 37 van de 141 bedrijven bedoeld water te leveren op de volgende wijze (zie pag. 61):

Figuur 2. Schema van de watervoorziening in Nederland op 31 December 1939.

- 24 bedrijven voorzien ieder 1 distributiebedrijf.
- 5 bedrijven voorzien ieder 2 distributiebedrijven.
- 3 bedrijven voorzien ieder 3 distributiebedrijven.
- 2 bedrijven voorzien ieder 4 distributiebedrijven.
- 2 bedrijven voorzien ieder 6 distributiebedrijven.
- 1 bedrijf voorziet 9 distributiebedrijven.

Het meergenoemde bedrijf te Kerkrade, dat gedeeltelijk water van het Wasserwerk des Landeskreises Aachen ontvangt, is tevens nog afnemer van één der twee bedrijven, die elk 4 distributiebedrijven van water voorzien (zie onder d.), t.w. het bedrijf der Steenkolenmijn Laura en Vereeniging, dat dit water echter door tusschenkomst van het distributiebedrijf Eijgelshoven levert. Het bedrijf te Kerkrade is dus eigenlijk een distributiebedrijf van de tweede orde. Daarnaast bestaan er dan nog 71 bedrijven van de eerste orde. Houdt men nu nog rekening met het feit, dat de 2 gemengde bedrijven (Den Helder en N.V. Waterleiding Maatschappij voor Zuid-Limburg) ieder over een eigen waterwinningsinrichting beschikken, en daarbij tezamen nog drie distributiebedrijven, zij het onder eigen naam, exploiteeren, dan komen we tot het in figuur 2 weergegeven schematische overzicht.

Duidelijk blijkt ook uit de figuur, dat Nederland 141 bedrijven met eigen waterwinning telt en dat er verder in ons land nog worden aangetroffen 76 distributiebedrijven van de eerste orde en 1 bedrijf, dat gedeeltelijk van de eerste (nl. voor zoover het water van Aken betrokken wordt) en gedeeltelijk van de tweede orde is (nl. voor zoover het water van Eijgelshoven komt). Dit meergenoemde, tweeslachtige bedrijf is gevestigd te Kerkrade. Voorts werd boven reeds opgemerkt, dat de gemeente Den Helder zowel een bedrijf met eigen waterwinning als een distributiebedrijf exploiteert, terwijl de N.V. Waterleiding Maatschappij voor Zuid-Limburg, behalve over een bedrijf met eigen waterwinning, ook nog over twee distributiebedrijven beschikt, d.w.z. 5 bedrijven in 2 handen. In totaal komt men zodoende weer tot 215 bedrijven.

Nog een kleinigheid in de figuur behoeft nadere toelichting, t.w. de streeplijn tusschen de 71 distributiebedrijven, het bedrijf te Kerkrade en de 141 bedrijven met eigen waterwinning. Het bleek nl., dat er onder de distributiebedrijven nog 10 voorkomen, welke, behalve aan consumenten, tevens nog water aan andere waterleidingbedrijven leveren (tezamen ruim 330.000 m³), terwijl onder de 141 bedrijven met eigen waterwinning nog 21 bedrijven worden aangetroffen, die daarbij ook water van andere bedrijven betrekken (in totaal bijna 2.900.000 m³).

4. De huidige toestand op waterleidinggebied in Nederland, gezien van een historisch oogpunt uit.

Als uitgangspunt van deze beschouwing werd het „Statistisch Overzicht der Waterleidingen in Nederland over het jaar 1938” gekozen. De daarin genoemde bedrijven met eigen waterwinning werden gerangschikt naar het jaar van ingebruikneming; de overige, zgn. distributiebedrijven werden telkens toegevoegd aan die bedrijven, waarvan zij het water betrekken. Op deze wijze werd tabel 2 samengesteld, waarin, behalve het aantal bedrijven, dat uit een bepaalde vijfjaarlijkse periode dateert, tevens een aantal gegevens werd opgenomen, welke voor den omvang van het voorzieningsgebied en het verbruik typeerend zijn. Zoo is in kolom 4 t/m 8 opgenomen het totaal aantal inwoners der gemeenten, waarin door waterleidingen water wordt geleverd, het totaal aantal aansluitingen en dat voor huishoudelijke doeleinden, de totale afgeleverde hoeveelheid water en het gedeelte hiervan, dat voor huishoudelijk gebruik bestemd werd, alsmede de percentages hiervan, welke voor rekening komen van de telkens, in de in kolom 1 genoemde vijfjaarlijkse periode, in gebruik genomen waterleidingen. Hierbij werden dan de distributiebedrijven tot het moeder-bedrijf gerekend.

Het spreekt vanzelf, dat de totaalcijfers, maar vooral de percentages, slechts als globaal zijn te beschouwen.

Tabel 2. Eenige gegevens over het jaar 1938 van de waterleidingen in Nederland.

Vijfjaarlijkse periode	Aantal bedrijven ¹⁾		Aantal inw. der gemeenten, waarin water wordt geleverd	Aantal aansluitingen		Verbruik in m ³	
	E.W.	D.		Totaal	Voor huishoud. gebruik	Totaal	Voor huishoud. gebruik
1	2	3	4	5	6	7	8
In absolute cijfers							
				× 1000		× 1.000.000	
141	72 ²⁾	7.292	1.533	1.421	225	163	
Hiervan komt voor rekening van de bedrijven, welke uit de in kolom 1 genoemde 5-jaarlijkse periode dateren:							
In absolute cijfers				In procenten			
1851—1855	1	4	11,6	14,3	14,6	16,3	17,2
56—60	1	—	0,5	0,7	0,7	0,3	0,3
61—65	—	—	—	—	—	—	—
66—70	—	—	—	—	—	—	—
71—75	2	9	18,2	21,5	22,9	21,5	24,3
76—80	2	3	3,0	2,8	2,9	2,9	3,3
81—85	7	5	12,2	12,8	11,9	14,9	16,0
86—90	10	9	5,3	4,7	4,8	4,5	5,0
91—95	9	2	5,4	5,3	5,4	3,8	4,1
96—1900	17	7	8,3	8,8	9,1	6,8	5,8
1901—05	10	4	3,6	3,4	3,5	2,4	2,6
06—10	14	9	3,6	3,4	3,5	8,6	2,4
11—15	20	6	3,6	3,4	3,5	2,7	2,8
16—20	5	1	3,0	2,9	2,8	2,6	2,7
21—25	14	8	8,3	6,7	5,7	5,3	5,4
26—30	16	4	5,5	4,5	4,3	3,8	4,1
31—35	9	1	6,8	3,8	3,5	2,9	3,3
36—40	4	—	1,1	1,0	0,9	0,7	0,7

¹⁾ E.W. = eigen waterwinning (prise d'eau met pompstation).
²⁾ D. = distributiebedrijf.

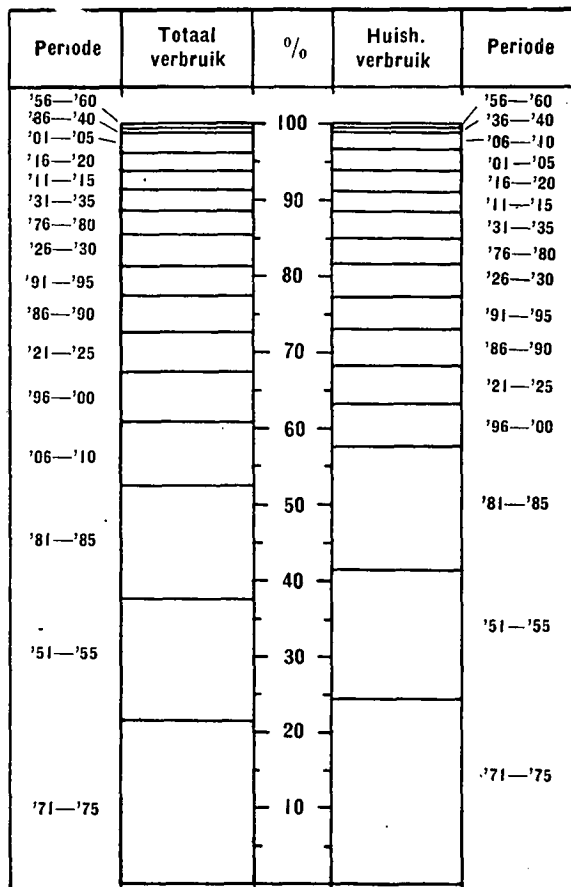
³⁾ Met uitzondering van de bedrijven te Moordrecht en Vaals (Aken).

Ofschoon de genoemde statistiek een enorme hoeveelheid gegevens omtrent bedrijven verschaft, zijn er toch altijd nog waterleidingen, waarvan, soms gedurende jaren, geen opgaven werden ontvangen en die den samenstellers verhinderen het overzicht geheel bij te doen zijn. De ontbrekende gegevens werden daarom zoo goed mogelijk geschat. Dit kon gebeuren door in de eerste plaats de totalen (niet gesplitst naar jaren van ingebruikneming) te bepalen voor die bedrijven, waarvan alle gegevens compleet waren. Buiten beschouwing bleven daarbij de mijnbedrijven (Staatsmijnen, Laura en Vereeniging en Oranje Nassau), de bedrijven der gemeente Tilburg, Radio Kootwijk en het Staatsvisserijbedrijf te IJmuiden, welk drietal meer dan 50 % van het afgeleverde water voor industriële doeleinden bestemd ziet en tenslotte, voor zoover het er om ging ontbrekende cijfers betreffende het aantal aansluitingen te bepalen, ook de gegevens aangaande de waterleidingen te Amsterdam en Rotterdam. Dit laatste in verband met het feit, dat uit het aantal aansluitingen aldaar kon worden afgeleid, dat de voorziening van geheele woningcomplexen als één aansluiting in rekening werd gebracht ¹²⁾. Met behulp van de zoo gevonden verhoudingscijfers werden de ontbrekende gegevens vastgesteld, waarbij zooveel mogelijk het aantal aansluitingen voor huishoudelijk gebruik uit het totaal aantal aansluitingen werd berekend, en omgekeerd. Op soortgelijke wijze werd gehandeld bij de geleverde hoeveelheid water. De omrekeningscoëfficiënt hiervoor, gebaseerd op de opgaven van 90 bedrijven, bleek 79,2 % te zijn, d.w.z. 79,2 % van de totaal geleverde hoeveelheid water werd voor huishoudelijke doeleinden aangewend. Dit cijfer (over 1938) wijkt slechts weinig af van dat, hetwelk Bloemendal vond, die op grond van de gegevens van 147 bedrijven (het al of niet opgeven van het aantal aansluitingen en inwoners liet deze schrijver toen buiten beschouwing) voor 1937 tot 78,3 % kwam. Het aantal aansluitingen voor huishoudelijk gebruik te Amsterdam en Rotterdam werd bepaald uit het aantal inwoners en de gemiddelde woningbezetting van 4,031 inwoners per woning, ontleend aan denzelfden schrijver.

¹²⁾ Dr. W. H. Bloemendal, t.a.p.

Het verschil met het opgegeven aantal werd ook bij het totaal aantal aansluitingen geteld. Tenslotte werden, om de totaalcijfers en de percentages te vinden, ook de gegevens van de hierboven aanvankelijk buiten beschouwing gelaten bedrijven weer medegeteld.

Figuur 3. Relatieve belangrijkheid der waterleidingbedrijven (naar stichtingsperiode) met betrekking tot het verbruik in 1938.

Uit de tabel, welke den toestand in het jaar 1938 aangeeft, blijkt duidelijk de groote beteekenis van de bedrijven, waarvoor in 1851/55 resp. 1871/75 de grondslag werd gelegd: Amsterdam resp. 's-Gravenhage en Rotterdam. Opvallend is de geleidelijke stijging der percentages van links naar rechts, voor een belangrijk deel te verklaren uit de gemakkelijke aansluitbaarheid der perceelen bij de in de groote steden dichtopeenwonende bevolking. Zoo wordt dan ook voor Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage aangenomen, dat practisch de geheele bevolking aldaar aan de waterleiding is aangesloten¹³⁾.

Eenzelfde verschijnsel zien we ook bij de bedrijven, „dateerende” uit de periode 1881/85, zij het met kleine onregelmatigheden. Voor de latere perioden wordt het beeld zeer onregelmatig, het terrein raakt afgegraasd.

In figuur 3 worden tenslotte de gegevens uit de kolommen 7 en 8 nog eens grafisch voorgesteld. Treffend blijkt ook hier weer het zoeven onder 2. gesignaleerde bestaan van een zekere verzadigingsgrens, welke werd bereikt.

In het Voorwoord van bovenaangehaald Gedenboek (zie noot 3) schreef de toenmalige minister van Sociale Zaken, Prof. Mr. C. P. M. Romme, onder meer:

„Wij zijn langzamerhand de waterleiding gaan beschouwen als iets, dat zoo gewoon en zoo eenvoudig is, dat we ons er zelden rekenschap van geven, dat er heel wat moest gebeuren, voor het water bij ons uit de kraan stroomt.”

Inderdaad, de „fabricage” van drinkwater heeft zich

¹³⁾ „Rapport van de Commissie Drinkwatervoorziening Westen des Lands”; Bijlage III.

nimmer in een al te groote waardeering kunnen verheugen. Hoe veel te minder dan de geschiedenis ervan. Mogen daarom de hierboven weergegeven feiten en cijfers er het hunne toe bijdragen, wat meer belangstelling voor beiden te wekken.

Ir. P. A. TASELAAR.

HET LANDBOUWPEIL OP DEN BALKAN.

De Balkan vormt een der belangrijkste voedingsmiddelenreservoirs van geheel Europa. Graan, voederplanten, nijverheidsplanten worden in groote hoeveelheden verbouwd, en de verbouw ondergaat nog een voortdurende uitbreiding, terwijl ook ooft, groenten, wijn, enz., in niet geringe mate worden voortgebracht. De geleidelijke aanpassing der voortbrenging aan de behoeften der Europeesche markt heeft de beteekenis van den Balkan nog vergroot en haar een meer afgesloten en afgerond karakter gegeven.

Vormt dit, gezien het verleden, een zeer belangrijken vooruitgang op het terrein der landbouwvoortbrenging, het is echter slechts zijdelings van invloed op het peil zelf der voortbrenging. Men kan den verbouw van bepaalde voortbrengselen bevorderen en het telen van andere voortbrengselen geleidelijk onmogelijk maken. Het peil van de landbouwvoortbrenging verhoogden kan men echter door deze maatregelen alleen niet, daar hier een geheel andere reeks oorzaken zijn invloed doet gelden. En dat dit peil een en ander te wenschen overlaat, blijkt duidelijk uit het volgende staatje¹⁾:

Land	Voortbrengsel: Mais.	Opbrengst per ha in kg
Hongarije	2.270
Roemenië	1.070
Bulgarije	1.180
Voormalig Zuid-Slavië	1.960
Italië	2.040
	Voortbrengsel: Tarwe.	
Hongarije	1.420
Roemenië	1.020
Bulgarije	1.410
Voormalig Zuid-Slavië	1.320
Duitschland	2.120
	Voortbrengsel: Rogge.	
Hongarije	1.110
Roemenië	734
Bulgarije	834
Voormalig Zuid-Slavië	785
Nederland	2.150

Deze cijfers spreken voor zichzelf en toonen aan, dat de Balkanstaten nog een langen weg hebben af te leggen, alvorens zij zich betreffende het landbouwpeil met landen als Nederland, Duitschland, België en Denemarken kunnen meten.

Welke de oorzaken van dezen achterstand wel zijn? Deze oorzaken zijn vele, doch als de belangrijkste zou men toch kunnen noemen: gebrek aan landbouwmachines en te geringe kennis der moderne landbouwmethoden. De Zuid-Oost-Europeesche boer is meestal arm en weinig ontwikkeld. Afgezonderd in de gesloten dorpsgemeenschappen, heeft de technische vooruitgang hem vrijwel onberoerd gelaten. Hij verbruikt slechts datgene, wat hij zelf voortbrengt, vervaardigt zijn eigen kleeren, bouwt zelf zijn huis, terwijl hij het land volgens dezelfde beginselen in cultuur brengt, als dit een eeuw geleden reeds geschiedde. Het gebruik van houten ploegen bijv. is dan ook in het geheel geen uitzondering, zooals blijkt uit het voorbeeld van het voormalig Zuid-Slavië, waar in 1940 nog 250.000 stuks in gebruik waren.

Zooals reeds vermeld, is de Zuid-Oost-Europeesche boer daarenboven betrekkelijk arm. Het instituut voor landbouwonderzoek te Boekarest heeft in 1940 een belangwekkend onderzoek naar de koopkracht der Roemeensche boeren ingesteld en het kwam hierna tot het besluit, dat deze ver beneden de meest bescheiden eischen

¹⁾ Cijfers over 1939, „La Yougoslavie en Chiffres”.

bleef²⁾. Als voorbeeld werd een klein bedrijf aangehaald met 4,36 ha grond, dat tevens over een veestapel beschikte van twee ossen, één koe, drie varkens, twaalf schapen en zes en twintig stuks pluimvee³⁾. Hoe groot de inkomsten en uitgaven van dit bedrijf in één jaar waren, blijkt uit de volgende balans:

Inkomsten	Lei
Verkochte voortbrengselen	15.330
Verrichtingen ten gunste van het huishouden ¹⁾	10.215
Totaal inkomsten	25.545
Uitgaven	Lei
Loonen, bestellingen, enz.	3.654
Gekochte levensmiddelen en andere voortbrengselen ..	2.296
Uit eigen bedrijf verbruikte levensmiddelen	9.755
Idem, hennep en wol	460
Privé-uitgaven	5.060
Totaal uitgaven	21.225

¹⁾ In het verslag wordt niet vermeld, welke waardeeringsmaatstaf hier is aangelegd.

De bruto-opbrengst per jaar van dit bedrijf bestond dus uit 4.320 lei of ongeveer 34 gulden. Dit geringe geldbedrag kan mede worden verklaard uit de ver gaande mate van zelfvoorziening. Dat men zich van dit bedrag geen landbouwmachines kan aanschaffen, is duidelijk en behoeft geen nader betoog.

Reeds vóór 1939 waren door de Regeeringen der Zuid-Oostelijke Donau-Statens herhaaldelijk maatregelen getroffen om de koopkracht der boeren te verhoogen en hun voortbrengingsvermogen op te voeren. Zoo steunde de voormalige Zuid-Slavische Regeering op bijzondere wijze de landbouwcredietcoöperaties door hun een dividend toe te kennen op de aandeelen van de Landbouwbank, benevens een zeker percentage van de baten uit de Staatsloterij. Op deze wijze trachtte men tegemoet te komen aan den geldnood der boeren en hun schuldenlast, die 6.982.700.000 dinar bedroeg over 159.875 boeren of 43.680 dinar per persoon, eenigszins te verlichten.

Hetzelfde doel trachtte wijlen Armando Calinescu, de op 22 September 1939 vermoorden Minister-President van Roemenië, te bereiken door den bouw van graansilo's ter hand te nemen, door den boeren eerste soort zaden ter beschikking te stellen en hun graanprijzen te verzekeren, die ver boven de prijzen der wereldmarkt lagen⁴⁾. Al deze maatregelen gaven reeds blijk van een beter begrip der betrokken Regeeringen voor de nooden der boeren, doch hetgeen hun ontbrak, was een nauwkeurig omlind plan en de vaste lijn, waarlangs zich de landbouwhervorming, onafhankelijk van mogelijke kabinetwisselingen, moest voltrekken.

De bedoelingen waren uitstekend, doch hun invloed was te kortstondig om een blijvenden opbloei van het boerenleven mogelijk te maken.

De staatkundige veranderingen, die in de tweede helft van 1940 op den Balkan plaatsgrepen, schiepen onder tusschen de gunstige voorwaarden voor de ten uitvoerlegging van een grootsch opgezet plan van steun aan den landbouw. Door tweezijdige overeenkomsten met hun voornaamsten handelspartner, Duitschland, waren de Zuid-Oostelijke Statens er in geslaagd den boeren den afzet van hun voortbrengselen tegen loonende prijzen te ver-

¹⁾ „Nationale Wirtschaftsordnung und Grossraumwirtschaft“, „Jahrbuch“ 1941.

²⁾ Een dergelijk bedrijf mag in het Zuid-Oosten zelfs tot de zeer goede middelmaat worden gerekend. Het grootste gedeelte beschikt niet over zooveel eigendom.

⁴⁾ De lage opbrengst per ha van vrijwel alle landbouwgewassen plaatste Roemenië internationaal in een zeer ongunstige positie. Bij verkoop volgens de geldende prijzen der wereldmarkt maakt het een groot verschil uit, dat in land A 2.000 kg van een bepaald product per ha wordt geoogst, tegen in land B slechts 1.000 kg. De toeslag, die in Roemenië door de Regeering geruimen tijd op de graanprijzen der wereldmarkt werd verstrekt, beoogde niet zoozeer het bedrijf in zijn primitieven staat in stand te houden, dan wel den grondslag te leggen voor een modernisering van het bedrijf. Verhooging van het landbouwpeil, zou eo ipso, een versterking van de Roemeensche positie op de internationale graanmarkt ten gevolge hebben.

zekeren, terwijl deze zelfde overeenkomsten hen tevens in staat stelden, de technische uitrusting van den landbouw op zoo'n groote schaal en met een dergelijke snelheid uit te breiden, dat een volledige omschakeling en verbetering van den landbouw binnen zeer korten tijd mogelijk werd.

Wat Roemenië betreft, dit land legde den grondslag tot verbetering van het landbouwpeil door het afsluiten van een economische overeenkomst met Duitschland op 4 December 1940, volgens welke overeenkomst Duitschland zich verplichtte omvangrijke voorschotten op langen termijn beschikbaar te stellen voor de aanschaffing van landbouwwerktuigen, enz. Welke beteekenis deze overeenkomst voor Roemenië bezit, blijkt wel uit het feit, dat dit land binnen het raam van deze overeenkomst reeds op 22 September 1941 had ontvangen: 951 tractors, 1.000 ploegen met motortractie, 3.165 zaaimachines, 29.212 ploegen, 560 eggen en 15.027 andere landbouwwerktuigen. Op 29 September 1941 werd door Roemenië nog een tweede bestelling geplaatst van 1.000 tractors en een groot aantal andere landbouwmachines, terwijl de Duitsch-Roemeensche handelsovereenkomst tevens ten gevolge had, dat in het jaar 1941/1942 de met tarwe en maïs bebouwde oppervlakte kon worden uitgebreid tot 2,8 miljoen, resp. 4 miljoen ha en die voor den verbouw van oliehoudende planten tot gezamenlijk 700.000 ha. Voegt men hieraan nog toe, dat door de „Mittleuropäische Wirtschaftstag“ cursussen werden geopend om de Roemeensche boeren en de boeren van andere Zuid-Oost-Europese landbouwstatens met het gebruik en het herstel van landbouwwerktuigen en machines bekend te maken, dan begrijpt men, dat hier een belangrijke bijdrage werd verricht tot de verhooging van het landbouwpeil op den Balkan.

Ook in Bulgarië is men niet achtergebleven om een breed opgezet plan tot steun aan den landbouw in toepassing te brengen. Zoo werden in de eerste helft van 1941 op aanstichten van het Bulgaarsche Ministerie van Landbouw door de Bulgaarsche Landbouw- en Genootschapsbank rentelooze leeningen aan de boeren verstrekt om hun den aankoop van landbouwmachines mogelijk te maken. In het kader van deze credieten kon reeds in Juni 1941 worden overgegaan tot den invoer van 110.000 ploegen, 47.000 eggen en 18.000 andere landbouwwerktuigen. Dit vormt echter nog slechts een begin, daar Bulgarië reeds vóór de gebiedsuitbreiding een behoefte aan landbouwwerktuigen had van 200.000 ploegen en 370.000 eggen, terwijl ook de 200.000 nog in gebruik zijnde houten ploegen een dringende vervanging behoeven. Ook in dit geval trad de „Mittleuropäische Wirtschaftstag“ als hulpverlenend orgaan op door kosteloos een landbouwmachinepark beschikbaar te stellen voor de stichting van een landbouwschool nabij Sofia.

Uit deze, uit den aard der zaak, korte samenvatting blijkt reeds allerduidelijkst, met welke kracht de oplossing van het landbouwvraagstuk op den Balkan wordt ter hand genomen en vooral welke resultaten in korten tijd bereikt kunnen worden, indien de Zuid-Oostelijke landbouwstatens op belangrijke wijze door kapitaalkrachtige landen van Europa in hun streven worden ondersteund.

L. J. M. VAN DEN BERK.

KANALISEERING VAN DE RHÔNE.

Sinds verscheidene jaren worden er plannen ontworpen om de scheepvaartverbindingen van Zwitserland te verbeteren. Nadat de Rijn reeds geruimen tijd tusschen Straatsburg en Bazil bevaarbaar is, wordt thans gewerkt aan het plan, om deze rivier ook hoogerop, tot het Bodensee toe, bevaarbaar te maken.

Uit meer recenten tijd dateeren de plannen, om Zwitserland niet alleen een uitweg naar zee te geven, maar een

kanaal dwars door Zwitserland te graven, dat een transit-verkeer door de Helvetische republiek — de deskundigen zijn het er allerminst over eens, van hoe grooten omvang — mogelijk zou maken.

Bevaarbaar-making van de boven-Rhône.

Naast deze beide vormen van uitbreiding van het scheepvaartverkeer op Zwitserland staat een derde: de bevaarbaar-making van de boven-Rhône. De Rhône verbindt namelijk via Genève, Lyon en Marseille het Zwitsersche binnenwatersnet met de Middellandsche Zee. Die „verbinding” is echter slechts zeer ten deele gerealiseerd: beneden Lyon is de rivier over een afstand van 325 kilometer bevaarbaar tot vlakbij de Middellandsche Zee, al moet zij deze over het laatste stuk door een kanaal, het „Canal maritime”¹⁾, bereiken. De benedenloop van de Rhône zou slechts een gedeeltelijke verbetering behoeven, om als goeden vaarweg dienst te kunnen doen.

Het stuk van 225 kilometer, dat van Lyon stroomopwaarts naar de Zwitsersche grens voert, is echter slechts over een afstand van 154 kilometer bevaarbaar, terwijl het laatste stuk vlak vóór de grens, de zg. „Perte du Rhône”, hier en daar zelfs voor kano's niet te bevaren is. In talrijke stroomen en stroompjes vertakt, stroomt de rivier daar, vroeger zelfs voor een groot deel onder den grond, Frankrijk in. Uitgebreide waterwerken zouden noodig zijn, om dit stuk bevaarbaar te maken. Toch is het plan ontworpen, om den bovenloop van de Rhône toegankelijk te maken voor schepen van 600 tot 800 ton. Reeds in 1918 heeft een Fransch-Zwitsersche commissie haar aandacht op dit project gericht.

De economische beteekenis van een zeeverbinding voor Zwitserland via de Rhône is wel duidelijk. Vele goederen komen over den Rijn Zwitserland binnen, en ook als de kanalisatie van de Rhône tot stand mocht komen, zullen goederen als brandstoffen en graan uit Noord- en Zuid-Amerika, evenals producten uit Indië, wel via Bazel binnenkomen. Maar het is niet onmogelijk, dat koren uit de Zwarte Zee-landen, Egyptische katoen en andere goederen uit het Middellandsche Zee-gebied over de Rhône naar Zwitserland zouden worden verscheept²⁾. Veel grooter zouden de transportmogelijkheden natuurlijk worden, als een kanaal dwars door Zwitserland het achterland van een gekanaliseerde Rhône nog aanzienlijk zou vergrooten. Dit is echter nog toekomstmuziek en in het algemeen kan over de transportmogelijkheden van de toekomst nog weinig worden gezegd. Men dient overigens bij het overwegen van deze en dergelijke mogelijkheden wel te bedenken, dat er reeds een verbinding tusschen den Rijn en de Rhône, maar niet over Zwitsersche gebied, bestaat: het Rhône-Rijnkanaal. Dat kanaal is echter reeds aan het einde van de achttiende en in het begin van de negentiende eeuw gegraven en biedt slechts toegang aan schepen van 250 ton, terwijl het op een lengte van 323 kilometer niet minder dan 157 sluizen telt³⁾. Van deze verbinding van Straatsburg met de Doubs en door middel van deze met de Saône en de Rhône zou de projecteerde kanalisatie van de boven-Rhône concurrentie kunnen ondervinden, als men haar verbindt met de gedachte aan een kanaal-dwars-door-Zwitserland. Anderzijds wordt wel gesproken over een betere verbinding tusschen Loire en Rhône, waarmede bevaarbaar-making van de Loire zelf gepaard zou gaan. Daarvan wordt een levendiger scheepvaartverkeer, ook op de Rhône, verwacht⁴⁾.

Belang voor de electriciteitsvoorziening.

Men stelt zich nu voor, de zoeven genoemde „Perte du Rhône” bij Fort Lecluse te herscheppen in een stuw-

¹⁾ E. Wettreich, in „Rheinquellen”, October 1942, blz. 39. Aan dit artikel zijn ook enkele andere bijzonderheden ontleend.

²⁾ Dr. A. Bleicher, in „Europa-Kabel” van 17 October 1941, blz. 7.

³⁾ Vgl. „Deutsch-Französische Wirtschaftszeitung”, Augustus 1942, blz. 7.

⁴⁾ Vgl. „Deutsche Bergwerkszeitung” van 31 Januari 1942.

meer. Daartoe wil men bij Génissiat een groote stuw in de rivier bouwen. Tusschen de Zwitsersche grens en Génissiat heeft de Rhône namelijk over een afstand van 25 kilometer een verval van 67 meter. In vijf jaar zal men daar een elektrische krachtinstallatie bouwen met een capaciteit van $4 \times 65.000 + 2 \times 85.000 =$ in totaal 430.000 kilowattuur. Voor het geheel hoopt men langs de boven-Rhône tot de grootste electriciteitsopwekking van Europa te komen, met een capaciteit (van alle installaties) van 1,8 miljoen kilowattuur: een op de 20 miljoen kilowattuur, die in Frankrijk thans in totaal worden opgewekt (waarvan 7 miljoen door waterkracht), respectabel cijfer⁵⁾!

De energie-opwekking is dus zeker niet te verwaarlozen, maar een bevaarbaar-making van de Rhône voor schepen van 600 ton⁶⁾ is ook zeer belangrijk, zeker als wij denken aan de in het algemeen geringe afmetingen van de Fransche kanalen. Ja, de Seine kan over de laatste 400 kilometer, beneden Corbeil, schepen van 1.000 tot 1.500 ton bevatten, maar het Canal du Midi slechts schepen van 150 à 200 ton, terwijl de kanalen in Bretagne maar tot 130, 100, soms 60 ton gaan. Ook rivieren in andere landen brengen het niet altijd verder: de Donau is voor schepen tot 900 ton bevaarbaar, de Oder echter alleen voor die van 350 ton en minder⁷⁾.

Plannen en uitvoering.

Een vaarweg voor schepen van 600 ton is dus al heel wat. Daartoe moet de Rhône tusschen Château du Parc en Lyon en ook de stroom beneden Lyon op vele plaatsen worden verbreed en verbeterd; men heeft ook het plan, Lyon, dat vele laagliggende bruggen telt, van een parallelkanaal en een moderne haveninstallatie te voorzien; het voornaamste stuk van de Rhône-kanalisatie is echter de aanleg van de stuw bij Génissiat en de bevaarbaar-making van de rivier tusschen Château du Parc en de Zwitsersche grens. Vroeger heeft men wel overwogen, ook de „Perte du Rhône” door een parallelkanaal te omgaan. Het stuwplan echter maakt het mogelijk, van het stuwmeer, dat 20 kilometer lang zal worden, tevens gebruik te maken als scheepvaartweg. Misschien zal over een gedeelte van den weg toch een parallelkanaal met sluizen noodig zijn, omdat door de werking van de electriciteitsinstallatie de spiegel van het stuwmeer per dag omstreeks vijf meter zal dalen, wat de scheepvaart tusschen Génissiat en Etournelles zal bemoeilijken. Verder zal, naast de eigenlijke stuw, een reeks van zes sluizen voor de schepen de verbinding vormen tusschen het stuwmeer en de Rhône beneden Génissiat.

Met de uitvoering van de stuwwerken is men in 1937 begonnen. De uitvoering geschiedt door een speciaal lichaam, de „Compagnie Nationale du Rhône”. Deze werd 27 Mei 1933 opgericht op grond van de wet van 27 Mei 1921 „sur l'aménagement du Rhône”. Het is een maatschappij, die haar kapitaal verkrijgt door de uitgifte van aandelen (voor 240 miljoen francs) en obligaties, welke door den Staat worden gegarandeerd. In verband hiermede heeft de Staat ook een zeker toezicht en medezeggenschap in de „Compagnie Nationale du Rhône”, waarin Overheid en particulier initiatief op gelukkige wijze samenwerken⁸⁾. In 1937 is de „C.N.R.” begonnen de rivier bij Génissiat droog te leggen, uit te baggeren, de bedding te verbreed en te verdiepen. Inmiddels is men ook begonnen met den bouw van de installaties, die de electriciteit zullen moeten opwekken. In 1943 hoopt men den stuwdam, van 150 bij 500 meter, te voltooien. Dan zullen 700.000 m³ beton en 35.000 ton staal verwerkt zijn voor een stuwmeer van 350 hectare oppervlakte.

De andere werken voor de Rhône-verbetering zullen dan, als de gevolgen van den oorlog zich niet al te pijnlijk doen

⁵⁾ „Limburger Koerier” van 16 September 1942.

⁶⁾ „Deutsche Zeitung in den Niederlanden” van 1 Maart 1942.

⁷⁾ „Deutsch-Französische Wirtschaftszeitung”, Augustus 1942, blz. 7.

⁸⁾ Vgl. L. Baudin, „L'évolution récente de l'économie française”, in „L'organisation économique actuelle” (1941), blz. 18.

gevoelen, in de jaren daarna wel volgen. Naast een groote energie-opwekking zal dan een vaarweg zijn verkregen, die haar belang heeft, al moet dit belang — men zie hierboven — niet worden overdreven.

Mr. J. BARENTS.

AANTEEKENINGEN.

DE ECONOMISCHE SITUATIE IN DENEMARKE GEDURENDE 1942.

De indruk, welke „Statistische Efterretninger” verschaft omtrent de situatie in Denemarken tijdens het afgelopen jaar, is, dat deze op vele punten niet afwijkt van die in andere landen ¹⁾. Ook in Denemarken nam de hoeveelheid goederen, welke ter beschikking stond van de consumenten, gestadig af, terwijl de hoeveelheid koopkracht toenam.

Aan het bovengenoemde nummer ontleen wij voorts enkele bijzonderheden over de economische toestand van Denemarken, waarbij wij ons beperken tot de behandeling der volgende drie vragen:

a. hoe heeft de beschikbare goederenvoorraad zich ontwikkeld?

b. hoe is de monetaire ontwikkeling geweest?

c. welke waren de gevolgen van de onder a. en b. behandelde gang van zaken en welke maatregelen zijn genomen om eventueel ongewenste gevolgen te voorkomen en met welk resultaat?

De omvang der voor de consumptie beschikbare goederen-voorraad.

1. de agrarische productie ²⁾:

Tengevolge van invoermoeilijkheden en tengevolge van de slechte oogst in 1941 was de agrarische productie aanmerkelijk lager dan een jaar tevoren. Dit is speciaal het geval bij de dierlijke producten. De totale dierlijke productie lag in 1942 dan ook 15—20 % lager dan het jaar tevoren en bedroeg ongeveer de helft van de gemiddelde productie der jaren 1935—1939. Wat de voedingswaarde betrof, lag de plantaardige productie op een hoger niveau dan in 1941 en ongeveer op hetzelfde niveau als in de jaren 1934—1938; dit als gevolg van de niet al te ongunstige weersomstandigheden. Tenslotte dient nog te worden opgemerkt, dat graanoogst, met uitzondering van de tarweoogst, sterk is toegenomen.

2. de industriële productie:

Bij de industriële productie valt het op, dat de werkgelegenheid groter was dan een jaar tevoren, maar dat de productie-index op hetzelfde niveau is gebleven, een gevolg van het feit, dat o.a. door grondstofmoeilijkheden de arbeidsintensiteit per eenheid product is vergroot. De den consument ter beschikking staande hoeveelheid industriële artikelen is echter — vooral in de textiel- en confectiebranche — afgenomen, terwijl daarentegen de vervaardiging van productiemiddelen is toegenomen.

Ook de bouwnijverheid heeft een zekere stijging getoond, zodat tussen Januari en October 1942 6.709 in uitvoering zijnde woningen zijn aangemeld, tegen een 5.272 in de overeenkomstige periode in 1941.

3. het internationale goederenverkeer:

Zowel de invoer als de uitvoer toonden een teruggang, waarbij de uitvoer meer terugliep dan de invoer, zodat een importsaldo van 150—200 miljoen Kr. is ontstaan, tegen 33 miljoen Kr. in 1941. Alleen tijdens de maanden Maart en April was er sprake van een uitvoersaldo als gevolg van de vorst, welke het transport ten zeerste bemoeilijkte.

Daar de prijsverhoudingen op dit terrein gedurende 1942 vrij stabiel waren, geeft het verloop van de waarde van de in- en uitvoer, vergeleken bij dat van 1941, tevens een

beeld van het verloop van het volume. Aldus blijkt, dat voor de maanden Januari tot en met November 1942 de invoer 1099,8 miljoen Kr. bedroeg, dit is 108 miljoen Kr. lager dan een jaar tevoren in dezelfde periode, terwijl deze cijfers voor de uitvoer resp. 937,6 miljoen en 242,2 miljoen Kr. bedroegen.

Daar het ook niet meer mogelijk was om in te teren op aanwezige voorraden, komen wij tot de conclusie, dat voor den consument de Deense goederenpositie tijdens 1942, uitgezonderd het laatste kwartaal, slechter is geworden, zoals tabel II duidelijk toont.

Tabel I. De plantaardige Deense productie.

	mill. vrucht-eenheden ²⁾	
	1942 ¹⁾	1941
Graan	35,2	25,5
Aardappelen, suikerbieten, knollen e.d.	31,1	35,1
Hooi	3,4	3,6
Totaal	69,7	64,2

¹⁾ Voorloopige cijfers.

²⁾ 1 Vruchteenheden = de voedingswaarde van 100 kg gerst.

Tabel II. Indices betreffende de Deense productie (excl. plantaardige producten).

	Dierlijke productie		Industriële productie				Bouwnijverheid	
	1935 = 100		Cons. midd.		Prod. midd.			
	1942	1941	1942	1941	1942	1941	1942	1941
Januari	56	65	81	85	96	86	45	43
Februari	52	61	81	86	93	82	46	43
Maart	51	65	81	85	88	84	45	40
April	54	73	81	84	94	90	62	33
Mei	62	78	82	86	101	98	66	41
Juni	59	77	82	86	103	103	71	39
Juli	52	68	80	84	102	104	79	47
Augustus	46	61	81	86	108	107	77	52
September ..	44	65	83	85	109	109	66	48
October	45	65	83	81	108	107	64	46
November	42	58	84	79	109	104	66	48
December ..		53	86	77	108	103		48

De monetaire ontwikkeling.

De hoeveelheid in omloop zijnde betaalmiddelen is gedurende het afgelopen jaar regelmatig gestegen.

Hiertoe vormde een bedrag van 680 mill. Kr. aan vorderingen op het buitenland een directe oorzaak. Nemen wij daarbij ook nog in aanmerking, dat bij de appreciatie van de Kroon met 8 % op 23 Januari 1942, een afschrijving plaats vond van 125 mill. Kr., dan bedroeg de koopkrachtvergroting in wezen 805 mill. Kr. Daar stond tegenover, dat de Nationale Bank van Denemarken ten bedrage van 60 mill. Kr. aan obligaties en aandelen heeft verkocht, terwijl de Staat voor bijna 100 mill. Kr. bij de Bank aan middelen opnam. Ook de foliorekening bedroeg ultimo December 111 mill. Kr. meer dan ultimo Januari, terwijl bij de wet van 3 Juli 1942 een speciale rekening werd geopend, waarvan het saldo eind 1942 ongeveer 360 mill. Kr. bedroeg. ³⁾

Tegenover de toeneming van 805 mill. Kr. stond dus een absorptie van 625 mill. Kr., zodat de netto-toeneming aan beschikbare middelen in 1942 ongeveer 180 mill. Kr. bedroeg. Dit bedrag komt tot uitdrukking in de billettencirculatie, welke ultimo 1942 met bijna 983 mill. Kr. 140 miljoen hoger was dan een jaar tevoren (ult. Maart 1940: 609 mill. Kr.).

¹⁾ „Statistische Efterretninger”, 35e jrg. nr. 1, 13 Januari 1943.

²⁾ Vgl. Ir. M. K. Hylkema: „De Deense landbouw in 1941”, „E.-S.B.” van 15 April 1942, blz. 168.

³⁾ Voor de staatsschuld en de circulatie zij verwezen naar: J. Zijlstra: „Enkele aspecten van de Deense financiële politiek”, „E.-S.B.” van 18 November 1942, blz. 515.

Ontegenzeggelijk is de potentiële koopkracht toegenomen, hetgeen ook tot uitdrukking komt op de deposito-rekeningen en de spaarbankrekeningen. Bij de handelsbanken stegen de crediteuren met 446 mill. Kr. t.o.v. 1941, terwijl zij slechts voor 79 mill. Kr. meer uitleenden. Bij de spaarbanken vond een analoge stijging plaats van 254 miljoen Kr.

De gevolgen der voorgaande ontwikkeling en de daarmede samenhangende maatregelen.

Het voorgaande kort samenvattende, kunnen wij zeggen, dat tegenover een stijgende koopkracht een afnemend goederenvolume stond.

De eerste vraag, welke in dit verband opkomt, is, welke invloed dit proces heeft gehad op het prijsverloop. Het blijkt dan, dat het prijsniveau ongeveer stabiel is gebleven; zowel voor groothandels- als voor kleinhandelsprijzen is het gedurende het afgelopen jaar met ongeveer 2% gestegen. Bedroeg de index der groothandelsprijzen in Januari 1942 211, in December was dit 215, terwijl de detailhandelsindex in October 1941 162 en in October 1942 166 bedroeg. Het grootste aandeel in de stijging der groothandelsprijzen hadden de dierlijke producten (van 193 op 201), de bouwmaterialen (excl. hout) (174—183), hout en papier (191—205) en de chemisch-technische artikelen (194—213). In deze prijsstijging zit bij verschillende artikelen een prijsstijging in het buitenland, terwijl bij de dierlijke producten de vastgestelde prijzen voor spek, eieren en runderen om verschillende redenen werden verhoogd.

Deze stabiliteit van het prijsniveau zal — al weet men het nimmer exact — moeten worden toegerekend aan de met betrekking tot een inflationistisch gevaar genomen maatregelen.

Met betrekking tot het prijsverloop zijn zowel directe als indirecte maatregelen genomen. Tot de eerste groep rekenen wij de internationale prijsvereenkomsten en de controle op de productie en de prijzen in het binnenland. Tot de tweede groep behoren die maatregelen, welke ten doel hebben te voorkomen, dat zwevende koopkracht een actieve vraag naar goederen gaat uitoefenen. Bij dit laatste treedt de betekenis naar voren van de nieuwe overheidsleningen, welke bestaan uit:

a. Staatslening van 60 miljoen Kr. à 4%, met een looptijd van 30 jaar.

b. Staatslening van 60 miljoen Kr. à 2½%, met een looptijd van 5 jaar.

c. Schuldsaneringsobligaties werden voor 3 miljoen Kr. uitgegeven.

d. Gemeente Kopenhagen, lening van 40 miljoen Kr. à 4%, met een looptijd van 20 jaar.

Daarnaast vond een aantal conversies plaats, zowel van staatswege als van gemeentewege.

Van de kant van het bedrijfsleven vonden openbare aandelenemissies plaats ten bedrage van 18,1 mill. Kr. (v.j. 8,3 mill. Kr.), terwijl in het totaal aan oprichtingen en uitbreidingen voor 122,1 mill. Kr. (v.j. 67,5 mill. Kr.) werd besteed en 23,3 mill. Kr. (v.j. 16,5 mill. Kr.) verloren ging aan kapitaalafschrijvingen en faillissementen.

Het is in verband met een mogelijk inflatiegevaar belangrijk, om naast het goederenprijsniveau na te gaan, hoe de ontwikkeling op de effectenbeurs was. Ook hier valt, zoals tabel III toont, geen koersstijging van belang te constateren, daar de obligaties van December '41 tot December '42 opliepen van 106 tot 109 en de aandelen gemiddeld van 117 tot 119. Hierbij dient men wel te bedenken, dat het beleggingsmateriaal een uitbreiding heeft ondergaan.

Zien wij tot slot nog naar de inkomensontwikkeling, dan blijkt, dat de totale geldinkomens enige stijging hebben ondergaan, waaraan de geringere werkloosheid niet vreemd zal zijn. Deze stijging blijkt vrijwel proportioneel te zijn met die der detailhandelsprijzen.

Tabel III. Koersindices voor obligaties en aandelen.

1935 = 100	Obligaties	Aandelen				Totaal
		Banken	Scheepvaart	Industrie	Overige	
December '41	106	112	183	127	87	117
Januari '42	105	112	181	131	87	118
Februari	106	114	180	133	88	119
Maart	107	116	176	134	88	120
April	107	115	185	137	87	121
Mei	108	116	192	137	88	123
Juni	109	119	195	139	90	125
Juli	109	120	196	143	94	128
Augustus	109	118	190	142	91	126
September	109	118	188	141	90	124
October	108	116	177	138	89	121
November	108	113	177	137	87	120
December	109	115	171	137	87	119

Aangezien hier echter niet de gemiddelden, doch veeleer de componenten van belang zijn, moet er op worden gewezen, dat met name bij de hoge inkomens een deel noch aanwending kon vinden voor consumptie (ook al door afnemering der voorraad luxe producten), noch voor investering, zodat hier een geldverruiming plaats vond. Bij de lagere en laagste inkomensklassen was het daarentegen ondanks de zwak stijgende inkomens (zie tab. IV) en het vrijwel stabiele prijsniveau, vaak moeilijk de consumptie op peil te houden.

Deze omstandigheid vereist dus wel een voortdurende waakzaamheid van de Overheid, te meer daar de tegenstellingen steeds scherper zullen worden. Voorzover thans enig voordeel mogelijk is, zou men m.i. kunnen zeggen, dat de Deense Regering blijkbaar behoorlijke resultaten met haar politiek heeft bereikt.

Tabel IV. Loonhoogte in Denemarken¹⁾.

	1942 Øre per uur	1941 Øre per uur
Geschoolde arbeiders	213	206
Ongeschoolde arbeiders	184	179
Gemiddeld	196	191
Vrouwelijke arbeiders	122	119
Gemiddeld	183	176

¹⁾ Deze cijfers gelden voor het tweede kwartaal, sindsdien is echter geen verandering ingetreden.

J. Ph. VAN OUWERKERK.

DE ECONOMISCHE TOESTAND IN ZWEDEN GEDURENDE HET LAATSTE KWARTAAL VAN 1942.

Aan het kwartaalbericht der „Skandinaviska Banken” van Januari j.l. ontleenen wij enkele gegevens over het economische leven in Zweden aan het einde van 1942¹⁾.

Het economisch leven in Zweden stond gedurende het laatste kwartaal geheel onder den invloed van de onderhandelingen, onder leiding van de Regeering, tusschen vertegenwoordigers van verschillende bedrijfsorganisaties en bevolkingsgroepen betreffende den inhoud van de toekomstige economische politiek. De Regeering heeft in samenhang met deze onderhandelingen een uitgebreid economisch program uitgewerkt, dat als grondslag voor de overheidsmaatregelen tegen een voortgezette daling van de geldwaarde is aanvaard. In afwachting van het resultaat der onderhandelingen zijn begin November

¹⁾ „Skandinaviska Banken”, Nr. 1. Januari 1943. Men zie ook: „E.-S.B.” van 25 November 1942: „De economische toestand in Zweden gedurende het derde kwartaal van 1942”.

bepalingen afgekondigd, die een algemeenen prijsstop behelzen; het is zeer wel mogelijk, dat het in het voornemen ligt zoowel de prijzen als inkomens op het tegenwoordige peil vast te leggen.

De aandacht, aan de economische politiek besteed, vindt niet zijn oorsprong in de directe ontwikkeling der laatste maanden. Integendeel, de laatste maanden van 1942 zijn eerder door een opvallende stabiliteit op bijna elk gebied van het economisch leven gekenmerkt. De industriële productie is sedert Juli op hetzelfde, betrekkelijke hoogte, peil gehandhaafd. De sedert het begin van de handelsbelemmeringen optredende vermindering van de grondstofvoorraden der industrie is in doorsnee tot stilstand gekomen en in eenige industrietakken kan zeer wel een aanvulling van de voorraden hebben plaats gevonden tengevolge van den bevredigenden omvang van het verkeer met vrijgeleide-schepen.

Het verkeer met vrijgeleide-schepen.

Hoewel de binnenlandsche productie op het oogenblik een overheersende positie inneemt in de verzorging van het land met levensmiddelen, heeft de invoer toch zekere beteekenis gekregen. De invoer van levensmiddelen komt voornamelijk uit Zuid-Amerika. Het vrijgeleide-verkeer heeft men tot dusverre in den overeengekomen omvang in stand kunnen houden, d.w.z. maandelijks 5 schepen in elk der beide richtingen. Tegenwoordig varen 31 schepen in het vrijgeleide-verkeer. Tot midden November had deze invoer een waarde van 580 mill. kronen, waartegenover de uitvoer op deze wijze van veel geringer beteekenis was en voornamelijk bestond uit producten van de houtverwerkende industrie.

De handelsbetrekkingen met de naburige landen van het Europeesche continent schijnen gedurende den herfst op hetzelfde begrensde peil te zijn gebleven. In een ambtelijke mededeeling over den Zweedsch-Duitschen handel werd berekend, dat voor 1942 waarschijnlijk op een totalen invoer van 3,8 mill. ton kolen en cokes kon worden gerekend tegen een oorspronkelijk overeengekomen hoeveelheid van 5,7 mill. ton. Wat walswerk-producten, chemische producten en grondstoffen voor de textielindustrie betreft, zullen de overeengekomen hoeveelheden tegen het einde van 1942 alle geleverd zijn. Wat betreft de Zweedsche leveranties aan Duitschland, van deze blijkt niet, in hoeverre zij met de afspraken overeenkomen.

Het ononderbroken verkeer der vrijgeleide-schepen heeft als direct gevolg een hoog productiepeil van de verbruiksgoederenindustrieën. In de eerste plaats hebben hierdoor de levensmiddelen-, en de textielindustrie, evenals de schoen- en ledernijverheid, grondstoffen gekregen. De toestand in de industriële productie als geheel is gedurende den herfst aan weinig veranderingen onderhevig geweest. De ijzer- en staalindustrie heeft gedurende de eerste 8 maanden een productie bereikt, welke neerkomt op een jaarproductie van 1,2 mill. ton, hetgeen een record beteekent. De relatieve stabiliteit van het economisch leven komt ook tot uiting in het beloop der prijzen; de index van groothandelsprijzen heeft tusschen Juli en Novemberslechts een zeer geringe stijging vertoond.

DE ECONOMISCHE TOESTAND IN ZWITSERLAND GEDURENDE HET DERDE KWARTAAL VAN 1942.

Als bijlage van het „Monatsbericht“ van de Zwitserse centrale bank verschijnt „Die Wirtschaftsliste“. Aan het laatst verschenen nummer van dit tijdschrift ontleenen wij de volgende gegevens over het economisch leven van Zwitserland¹⁾.

Industrie.

De werkgelegenheid in de industrie vertoonde geen groote veranderingen tegenover de voorgaande periode.

¹⁾ „Die Wirtschaftsliste“, bijlage bij het „Monatsbericht“ der „Schweizerische Nationalbank“, Heft 11, 1942.

Weliswaar heeft de toenemende schaarschte aan grondstoffen en hulpstoffen in verschillende bedrijfstakken tot een vermindering van het aantal arbeiders geleid, doch dank zij de wijzigingen in de productie, welke reeds plaatsvonden, blijft deze vermindering thans binnen nauwe grenzen. De relatieve stabiliteit van de industriële bedrijvigheid wordt bevestigd door de beoordeeling van de zijde der bedrijfsleiders en door den op dezen grondslag opgebouwden bedrijvigheidscoëfficiënt (goed = 150, bevredigend = 100, slecht = 50). Deze coëfficiënt stond in het derde kwartaal op 114, dus zeer dicht bij den stand van 116 in het vorige kwartaal en slechts weinig onder het peil van een jaar geleden, dat 121 beliep. In het oog moet worden gehouden, dat deze globale index een uiteenlopende beweging in de afzonderlijke bedrijfstakken verhuult, die berust op het verschil in grondstofvoorziening.

Het gemiddelde loonpeil, met inbegrip van loontoeslagen, is, tengevolge van de voortgaande aanpassing aan de stijging van de kosten van levensonderhoud, gedurende het derde kwartaal met 1,8 % gestegen; daarmee is het gemiddelde loonpeil, in de in de statistiek opgenomen bedrijven, sedert het uitbreken van den oorlog met 23,9% verhoogd.

Arbeidsmarkt en kosten van levensonderhoud.

Het aantal bij de arbeidsbureaux ingeschreven geheel werklozen was gedurende de geheele periode buitengewoon gering; het bewoog zich tusschen de 4.500 en 5.000, waarbij het in doorsnee zelfs onder het peil van vorig jaar kwam. De in het algemeen nog gunstige werkgelegenheid in de industrie en het groote aantal voor de bouwbedrijvigheid benodigde arbeiders hebben op dezen gunstigen toestand ten aanzien van de werkgelegenheid grooten invloed gehad. Men moet echter bedenken, dat door verschillende maatregelen arbeiders in werkverschaffing emplooi vonden. Hun aantal beliep tegen het eind van September 1942 bijna 13.000 personen, d.i. ongeveer evenveel als een jaar tevoren, doch pl.m. 1.200 minder dan aan het eind van Juni. Ook de gedeeltelijke werkloosheid is zeer gering.

De kosten van levensonderhoud hebben van het tweede op het derde kwartaal de geringste toeneming sedert het begin van den oorlog te zien gegeven, zoodat de index eind October op 197,4 stond (Juni 1914 = 100). Belangrijk langzamer was vooral de stijging der voedingskosten.

De nationale index van de kosten van levensonderhoud is van het begin van den oorlog tot aan het einde van October 1942 met 43,9 % gestegen, en wel de index der levensmiddelen met 55,6 %, de index voor kleding met 87,5 %; de index der huren daarentegen steeg slechts met 0,1 %.

Ook in Zwitserland gaat de voorziening met levensmiddelen en grondstoffen achteruit. Als meest opvallende uiting van dezen toestand komt de in den herfst afgekondigde rantsoeneering van de beide belangrijkste tot dan toe vrije artikelen, melk en brood, naar voren. De achteruitgang van den verzorgingstoestand van Zwitserland komt verder duidelijk uit in de voortgaande inkrimping van de in den buitenlandschen handel ingevoerde hoeveelheden goederen. In de eerste negen maanden van 1942 beliep de invoer naar hoeveelheid slechts $\frac{2}{5}$ van den, geenszins bijzonder hoogen, invoer in het jaar 1938, terwijl zij naar waarde de cijfers van 1938 met ongeveer $\frac{1}{3}$ overtrof. De uitvoer over de eerste negen maanden was naar hoeveelheid ruim 70 % van dien in 1938, naar waarde bijna 20 % hooger dan de exportwaarde in dat jaar. Gunstiger laat de toestand zich echter aanzien door den goeden oogst, in het bijzonder van aardappelen en graan. De prijzen der landbouwproducten liggen thans ongeveer 60 % boven het peil van vlak voor den oorlog.

Wat de prijsbeweging in het algemeen betreft, waren de zomermaanden zeer veel rustiger. De groothandels-prijzen stegen van Juni tot September met 1,1 %; deze

tijdelijke kalmte mag er echter niet toe leiden, dat men de oogen sluit voor de nog altijd aanwezige factoren van prijsopdriving, waaronder men kan rekenen de aangekondigde verhooging in prijs van verschillende agrarische producten, de prijsstijging van importgoederen, en, niet in de laatste plaats, de noodzakelijk geworden loonsverhogingen.

Gezien deze prijsstijging moet zich achter de relatieve stabiliteit van de in den kleinhandel omgezette bedragen zonder twijfel een vergroting van den achteruitgang der omgezette hoeveelheden verbergen. Samenvattend blijkt, dat Zwitserland dezelfde economische en sociale problemen heeft als alle landen, nl. de spanningen tusschen koopkracht en goederenvoorziening, tusschen inkomens en prijzen, tusschen staatsuitgaven en staatsinkomsten²⁾.

²⁾ Wat betreft de ontwikkeling op financieel gebied zij verwezen naar: Dr. F. H. Repelius: „De ontwikkeling van het Zwitsersche bankwezen in den oorlog”, in „E.-S.B.” van 27 Januari 1942.

BOEKBESPREKINGEN.

„Grundzüge der Energieabsatzwirtschaft”, door Herbert F. Müller („Verlag für Sozialpolitik, Wirtschaft und Statistik”; Berlijn, 1942).

Voor de huishouding in de moderne maatschappij is de energievoorziening van fundamenteel belang. Voor wie zich dit realiseert en in aanmerking neemt, dat dit feit ook nergens tegenspraak ondervindt, doet het vreemd aan, dat de literatuur over dit onderwerp zoo betrekkelijk schaars is. Juist omdat die literatuur nog hard noodig is, want de kennis van een zoo doelmatige mogelijk energievoorziening behoeft nog verdieping: er zijn niet alleen vele schuilhoeken te doorgronden, maar ook en vooral de essentialia der betrokken problemen vragen nog dringend om verheldering.

De verschijning van een boek als het bovenvermelde kunnen wij, alleen om deze reden reeds, dan ook van harte toejuichen. Het beschrijft, gelijk de naam aangeeft, alle belangrijke voor distributie in aanmerking komende soorten van energie, als steenkool, bruinkool, vloeibare brandstoffen, gas en electriciteit, een omvangrijke stof dus. De auteur belicht deze soorten naar hun plaats in de „Absatzwirtschaft”. Deze „Absatzwirtschaft” is een — voor ons nieuwe — door Müller ingevoerde begripsbepaling tegenover den bekenden term „Erwerbswirtschaft”. Dit laatste is het streven naar een zoo groot mogelijken omzet, het eerste een streven naar een zoo goed mogelijke behoeftebevrediging van de verbruikers. Theoretisch, in hare finaliteit, is een dergelijk onderscheid aanvechtbaar. Voor de bestaande werkelijkheid, dat zal men den scribent stellig willen bevestigen, beteekent het een wezenlijk verschil. „Absatzwirtschaft”, aldus dr. Müller, „is voor ons dus niet de kunst van verkoopen, de techniek van den afzet of het hengelen om den afnemer. Het is dat alles bijeen, en dan nog iets. Dit iets is de organische beteekenis, die deze omzet-economie op één lijn stelt met de productiehuishouding en met de consumptiehuishouding, beter: zich *tusschen* beide stelt, in haar begin met de productie vervlochten, in haar einde met het verbruik” (pag. 17). Zij legt dus de brug tusschen productie en consumptie, zoekt niet, door eng „egoïstisch” commercialisme hiertoe opgedreven, steeds een zoo groot mogelijken omzet te bereiken, maar zij wil uitgaan van de scherpst gevoelde behoeften, om het even of deze zich al of niet in een verhoogde koopkracht manifesteren. Het leidend beginsel is daarbij het adagium: „Gemeinnutz geht vor Eigennutz” (pag. 43). Den nadruk, dien de schrijver op dit ethisch beginsel legt (hij spreekt van „eine neue Wirtschaftsethik”) doet wellicht vermoeden, dat hij het in de richting van de oorlogseconomie uitwerkt en in dezen geest het beleid bij de energievoorziening, thans in menig opzicht vervreemd van de individuele belangen, zal willen verdedigen. Doch zulks is geenszins het geval. In het woord vooraf wordt er uitdrukkelijk op gewezen, dat

het onderzoek van principieelen aard is, en het zich derhalve niet bezig houdt met de vragen der oorlogshuishouding e.d., ondanks hare groote actualiteit.

Uitgaande van deze pretentie is men geneigd van deze, mede naar indeeling en omvang representabele studie (357 bladzijden vrij compres gezet!) hooge verwachtingen te koesteren. Het stelt den ingewijden lezer dan ongetwijfeld teleur. Het boek bevat drie deelen: hiervan betreft het eerste het begrip, de taak en het gebied der „Absatzwirtschaft”. Het tweede deel gaat over de toepassing van die economische leer op de electriciteit. Het derde deel geeft een beschouwing omtrent de problemen, die de invoering van een geleid economisch stelsel in de energie-omzet met zich meebrengt. De behandeling van de stof is zoo breedvoerig, bevat zooveel uiteenzettingen over voor zichzelf sprekende feiten, dat men zich afvraagt, wat dr. Müller met zijn ijver hier heeft willen bereiken. In het derde hoofdstuk van het tweede deel o.a. komt de auteur na een betoog van meer dan vijftig bladzijden tot de vaststelling van „de wonderlijke ontdekking”, dat licht, kracht en warmte in vele gevallen geproduceerd worden, zonder dat de consumenten deze om deszelfs wil verlangen, maar als „werktuigen”, als „secundaire benodigdheden” (pag. 145). Heeft men nu werkelijk zulke lange inleidingen noodig, om zich ervan bewust te zijn, dat bijvoorbeeld kunstlicht, behalve voor de verlichtingsfunctie in een pendel ook voor de waarschuwingsfunctie in een seinpaal, of dat een elektrische motor behalve voor de krachtleveringsfunctie ook voor de warmte- of koudelevering kan worden gebruikt? En afgezien van deze technische eigenschappen, is het voor de „Absatzwirtschaft” enkel bij de electriciteitsvoorziening in feite zoo iets bijzonders, of de betrokken producten in één of in méér dan een aanwending worden gebruikt, of deze nu finaal of wel prae-finaal zijn? Het is mogelijk, dat de reproductie van dit te onzent zeker overwonnen standpunt voortvloeit uit de neiging van den auteur tot een al te ver gaande „Gründlichkeit”. Al te ver. De schrijver verliest zich vaak in weinig hout snijdende betoogen, en ziet daarbij tenslotte zijn eerder uiteengezette standpunten over het hoofd. Aldus ook bij de behandeling der stroomprijzen voor de elektrische energie. Hij concludeert hieromtrent, dat „het tarief den afnemer de prikkel en de mogelijkheid (moet) geven, electriciteit naar verkiezing in *elken* omvang voor *alle* hem dienstig lijkende doeleinden te zijnen gunste te gebruiken (pag. 195 sub d). Dit rikt sterk naar „Erwerbswirtschaft”. En tevens: de toepassing van de idee „Gemeinnutz geht vor Eigennutz” is hier zeer radicaal terzijde gesteld, vermits bij een voor zoovele gebruiksmogelijkheden in aanmerking komend product als de electriciteit deze idee ten aanzien van de particuliere huishouding ongetwijfeld restricties zal kunnen en zal moeten vergen.

De stroomprijzenvorming is met betrekking tot de verbruiksontwikkeling fundamenteel. Met een zorgvuldig opgestelde tarifiering heeft het electriciteitsbedrijf voor een belangrijk deel in zijn hand: 1e. tegemoet te komen aan de behoeften van de verbruikers; 2e. deze tegemoetkoming te combineeren met de economische en technisch-economische behoeften van het opwekkings-, resp. distributie-apparaat zelve. Geen beter object voor beschouwing in de „Absatzwirtschaft” als dit. Aan de stroomprijzenvorming is zoowel het lot van den producent als dat van den consument — mutatis mutandis — gebonden. Maar geen onderwerp heeft dr. Müller in den geest sterker verwaarloosd. Mogelijk is dit te wijten aan de omstandigheid, dat in het land zijner beschouwingen (het „oude rijk” van Duitschland) thans de electriciteitsbedrijven eigen prijsvorming goeddeels niet meer in de hand hebben, daar zij zich moeten richten naar de Tariefverordening van 25 Juli 1938, de „T.O.”, waardoor de tariefsvormen geheel en de tariefsprizen ten deele geünificeerd zijn. Deze unificatie maakt het probleem, lijkt ons, geenszins eenvoudiger, en vereischt juist een dubbel scherpzinnig inzicht voor degenen, die zich met het economisch onderzoek der elec-

tricitatsafzet moeten bezighouden. De beschouwingen van dr. Müller zullen door de gevolgde werkwijze (bespreking der tarieven en der globale resultaten hiervan bij de verbruikerscategorieën, zonder nadere beschouwing der technische structuur of technisch-economische mérites) vermoedelijk zeer weinig tot een wezenlijk inzicht van zijn auditorium bijdragen.

Omtrent dit punt kan men nog steeds rivalen verbeiden van de welhaast klassieke schrijvers als Siegel, Nissel en Eisenmenger. Tot onze bevreemding ontbrak de vermelding van auteurs als dezen geheel aan de overigens verdienstelijke bibliografie, die dr. H. F. Müller in zijn boek heeft doen opnemen.

J. C. GERRITSEN.

OVERHEIDSMATREGELEN OP ECONOMISCH GEBIED.

HANDEL EN NIJVERHEID.

Advertenties. Nadere bepalingen inzake advertenties, waarin gebruikte goederen te koop worden aangeboden of gevraagd. (E.V. 22/1/43, pag. 88; Stct. No. 10).

Bouwmaterialen. Aanvulling van de bepalingen inzake het verbod van handel in of verwerking van bouwmaterialen. (E.V. 22/1/43, pag. 88; Stct. No. 11).

Buitenlandse handel. Regeling inzake verplichte export van tuinbouwzaden. (E.V. 22/1/43, pag. 88; Stct. No. 11).

Industrie. Regeling inzake verplichte inlevering van gebruikt persdraad. (E.V. 22/1/43, pag. 88).

Textiel. Wijziging van de linnenbeschikking 1939 No. 1 op eenige punten van ondergeschikten aard. (E.V. 22/1/43, pag. 88; Stct. No. 11).

STATISTIEKEN.

STAND VAN 's RIJKS KAS.

Vorderingen	7 Jan. 1943	15 Jan. 1943
Saldo van 's Rijks Schatkist bij de Nederlandsche Bank	f. 33.559.161,87	f. —
Saldo b. d. Bank voor Ned. Gemeenten	600.496,53	139.754,61
Voorschotten op ult. December 1942 aan de gemeenten verstrekt op aan haar uit te keeren hoofdsom der pers. bel., aand. in de hoofdsom der grondbel. en der gem. fondsbel., alsmede op de belastingen en op de vermogensbelasting	14.319.329,53	14.319.329,53
Voorschotten aan Ned.-Indië ¹⁾	258.427.040,29	258.827.040,29
Idem voor Suriname ¹⁾	8.098.531,65	8.140.279,15
Idem aan Curaçao ¹⁾	260.227,66	280.227,66
Kasvord. wegens credietverstreking a. h. buitenland	16.012.028,—	16.012.028,—
Daggeldleeningen tegen onderpand	—	—
Saldo der postrek. van Rijks-comptabelen	146.422.722,86	170.373.345,59
Vordering op het Alg. Burg. Pensioenfonds ²⁾	6.626.500,64	6.593.899,09
Vordering op andere Staatsbedr. en instellingen ²⁾	91.605.909,55	95.340.338,72
Verplichtingen		
Voorschot door de Ned. Bank ingeolge art. 16 van haar octrooi verstrekt	f. —	f. 13.336.140,84
Voorschot door de Ned. Bank in reken.-cour. verstrekt	—	—
Schuld aan de Bank voor Ned. Gemeenten	—	—
Schatkistbiljetten in omloop	110.096.100,—	110.096.000,—
Schatkistpromessen in omloop	2541.000.000,— ²⁾	2487.100.000,— ²⁾
Daggeldleeningen	—	—
Zilverbons in omloop	137.394.624,50	136.871.237,—
Schuld op ultimo December 1942 aan de gem. weg. a. h. uit te keeren hoofds. d. pers. bel., aand. i. d. hoofds. d. grondb. e. d. gem. fonds. alm. op. op die bel. en op de vermogensbelasting	—	—
Schuld aan het Alg. Burg. Pensioenfonds ²⁾	—	—
Id. aan het Staatsbedr. der P. T. en T. ²⁾	350.455.133,48	386.821.449,85
Id. aan andere Staatsbedrijven ²⁾	9.481.455,92	6.981.455,92
Id. aan div. instellingen ²⁾	117.846.345,86	117.846.345,86

¹⁾ In rekg. crt. met 's Rijks Schatkist. ²⁾ Rechtstreeks bij De Nederl. Bank geplaatst f 272.000.000,—. ³⁾ Idem f 244.000.000,—

DE NEDERLANDSCHE BANK.

Verkorte balans op 1 Februari 1943.

Activa.		
Binnenl. wissels, (Hfdbank. f 244.100.000		
promessen, enz. (Bijbank „ 1.408.869		
(Agentsch. „ 200.000		f 244.300.000
Papier op het buitenland .. f 1.816.414.574		
Af: Verkocht maar voor de bank nog niet afgelopen		—
		1.816.414.574
Beleeningen incl. (Hfdbank. f 131.466.802 ¹⁾		
voorschotten in (Bijbank. „ 1.408.869		
rekening-courant (Agentsch. „ 13.201.932		
op onderpand		f 146.077.603
Op effecten, enz. .. f 145.977.759 ¹⁾		
Op goederen en ceelen .. „ 99.844		146.077.603 ¹⁾
Voorschotten aan het Rijk .. „		11.873.449
Munt en muntmateriaal:		
Gouden munt en gouden muntmateriaal .. f 887.465.879		
Zilveren munt, enz. „ 4.293.424		891.759.303
Belegging van kapitaal, reserves en pensioenfonds .. „ 60.699.215		
Gebouwen en meubelen der Bank .. „ 4.000.000		
Diverse rekeningen .. „ 190.596.053		
		f 3.365.720.197

Passiva.

Kapitaal .. f 20.000.000	
Reservefondsen .. „ 8.050.923	
Bijzondere reserves .. „ 19.564.874	
Pensioenfonds .. „ 13.169.229	
Bankbiljetten in omloop .. „ 3.112.972.905	
Bankassigtiën in omloop .. „ 162.749	
Rek.-Courant } Van het Rijk f —	
saldo's } Van anderen „ 182.057.210	
	182.057.210
Diverse rekeningen .. „ 9.742.307	
	f 3.365.720.197

Beschikbaar dekkingsaldo .. f 1.495.130.678	
Minder bedrag aan bankbiljetten in omloop dan waartoe de bank gerechtigd is .. „ 1.495.130.678	
Schatkistpapier, rechtstreeks bij de bank ondergebracht .. „ 244.000.000	
¹⁾ Waarvan aan Nederlandsch-Indië (Wet van 15 Maart 1933, Staatsblad No. 99) .. „ 52.706.500	

Voornaamste posten in duizenden guldens.

Data	Gouden munt en muntmater.	Circulatie	Andere opscheb. schulden	Beschikb. dekkings-saldo	Dekkingsperc.
1 Febr. '43	887.466	3.112.973	182.220	1.495.131	27
25 Jan. '43	895.001	3.058.787	230.859	1.504.873	27
18 „ '43	895.001	3.045.754	200.939	1.445.943	28
6 Mei '40	1.160.282	1.158.613	255.183	607.042	83
Data	Totaal bedrag disconio's	Schatkist-prom. rechtstr.	Beleeningen	Papier op het buitenl.	Div. reken. (act.)
1 Febr. '43	244.300	244.000	146.078	1.816.415	190.596
25 Jan. '43	244.400	244.000	144.676	1.817.168	174.792
18 „ '43	245.100	244.000	142.897	1.789.738	173.454
6 Mei '40	9.853	—	217.726	750	150.648

DUITSCHE RIJKS BANK.

(in mill. R.M.)

Data	Goud en deviezen	Renten-bank-scheine	Andere wissels, chèques en schatkistpapier	Beleeningen	
23 Jan. 1943	76,8	391,7	25.648,0	16,4	
15 „ 1943	76,6	308,8	26.517,3	23,0	
7 „ 1942	76,3	281,0	26.766,9	22,3	
23 Aug. 1939	77,0	27,2	8.140,0	22,2	
Data	Effecten	Diverse Activa	Circulatie	Rekg.-Crl.	Diverse Passiva
23 Jan. '43	50,3	1.315,9	22.660,4	3.636,2	617,1
15 „ '43	60,7	1.425,7	23.139,4	3.917,7	771,4
7 „ '42	86,3	1.551,5	23.713,6	3.715,8	769,7
23 Aug. '39	982,6	6.380,5	8.709,8	1.195,4	94,2

GEZAMENLIJKE STATEN VAN DE NATIONALE BANK VAN BELGIË EN VAN DE EMISSIEBANK TE BRUSSEL.

(in mill. Francs)

Data	Goud, specie, deviezen en Recluskreditt-kassen	Crediet a. h. particuliere bedrijfsleven	Crediet aan Staat en openbare lichamen	Overheidsfondsen	Circulatie	Postcheque-ambt	Rekening-Courant
14 Jan. '43	53.751	772	21.467	1.977	68.855	3.984	4.336
7 „ '43	53.512	803	21.758	1.945	68.638	4.026	4.563
29 Dec. '42	53.276	743	21.297	1.917	67.881	4.032	4.524
22 „ '42	52.549	753	21.416	1.903	67.597	3.998	4.227
17 „ '42	52.023	886	21.342	1.892	67.305	3.959	4.080
8 Mei '40	23.606	5.394	695	1.480	29.806	—	909

Alfabetische Index Overheidsmaatregelen op economisch gebied

(Zie voor den alfabetischen index Overheidsmaatregelen in 1942 het Jaarregister 1942, laatste bladzijde)

	Blz.		Blz.		Blz.
Advertenties	69	Motorbrandstof	54	Zuivel	12
Arbeidszaken	25	Oliën	40		
Belastingen	12	Omzetbelasting	12, 54		
Betalingsverkeer m. h. buitenland	12	Organisatie bedrijfsleven	12, 25		
Blauwmaanzaadkaf	54	Pluimvee	40		
Bouwnijverheid	69	Prijsregelingen	12, 26, 40, 54		
Buitenlandse handel	25	Sierteelt	12		
Chemische producten	25	Spertijden	26		
Coöperatie	12	Stijlgelegde bedrijven	26		
Economische rechtspraak	25	Steunregelingen	40		
Grond	39	Textiel	69		
Handel	12, 25, 39	Vee	26		
Industrie	12, 25, 26, 40, 54, 69	Vennootschapsbelasting	54		
Hotels, enz.	39	Verbeurdverklaarde voorwerpen	26		
Landbouw	26, 40	Voedselvoorziening	26		
Loonbelasting	54	Vordering	26		
Losdagen	54	Zaden	26		

Publicaties van het Nederlandsch Economisch Instituut:

22. Dr. H. J. FRIETEMA
Productie en prijsvorming op de Engelsche markt van Nederlandsche, Deensche en koloniale boter (f 3,15)*
23. Dr. Ir. A. BAARS
Openbare werken en conjunctuurbeweging (f 2,10)*
24. Dr. Ir. F. J. C. VAN DER SCHALK
Een analyse van de arbeidsproductiviteit in Nederland (f 2,60)*
25. Dr. L. R. W. SOUTENDIJK
Methoden tot het vaststellen van den omvang der besparingen (f 2,60)*
26. J. VAN DER WIJK
Inkomens- en Vermogensverdeeling (f 2,60)*
27. Dr. T. KOOPMANS
Tanker freight rates and tankship building (f 3,15* geb., f 2,10* ingen.)
28. Overzicht van de ontwikkeling der handelspolitiek van het Koninkrijk der Nederlanden van 1923 tot en met 1938, samengesteld door een groep medewerkers van het N.E.I., onder leiding van Prof. Mr. P. Lieftinck (f 2,10)*
29. Dr. A. WINSEMIUS
Economische aspecten der internationale migratie (f 2,10)*
30. Dr. H. M. H. A. VAN DER VALK
Egalisatiefondsen en monetaire politiek in Engeland, Nederland en de Vereenigde Staten (derde gewijzigde druk) (f 2,10)*
31. M. J. SCHUT
Tinrestrictie en tinprijs (f 1,55)*
32. Dr. J. R. A. BUNING
De beleggingen der bijzondere spaarbanken in Nederland (f 3,65)*

Uitgave: De Erven F. Bohn N.V. Haarlem

Verkrijgbaar in den boekhandel

Overzicht van de ontwikkeling der handelspolitiek van het Koninkrijk der Nederlanden van 1923 t/m. 1938

(Samengesteld door een groep medewerkers van het N.E.I., onder leiding van Prof. Mr. P. Lieftinck)

28ste publicatie van het Nederl. Econom. Instituut

Prijs f 2.10*

(Prijs voor donateurs en leden van het N.E.I. f 1.50) *Verkrijgbaar in den boekhandel*

UITGAVE:

DE ERVEN F. BOHN N.V., HAARLEM

Economische aspecten der internationale migratie

door

Dr. A. Winsemius

29ste Publicatie van het Nederlandsch Econom. Instituut

Prijs f 2.10*

(Prijs voor donateurs en leden van het N.E.I. f 1.50)

Verkrijgbaar in den boekhandel

Uitgave:

De Erven F. Bohn N.V. - Haarlem